

Waldemar Kamer heeft in twintig jaar tijd diep achter de façade van de ‘*ville lumière*’ kunnen kijken. Hij stond als achttienjarige student met zijn koffer op het Gare du Nord en kende maar één persoon in Parijs, die hem de volgende morgen al op straat zette.

Toen moest hij als au pair-jongen in een garage slapen...

Zo begon in 1984 zijn verovering van de lichtstad, waarbij hij zeer verschillende mensen ontmoet heeft. De reeks *rencontres* begint met een vermogende weduwe van adel die hem een *chambre de bonne* verhuurt. Het statige pand heeft uitzicht op de tuinen van de premier, maar hij mag het huis slechts via de dienstbodeningang betreden. In deze onderaardse gang en in de kamers onder het dak ontmoet hij de conciërge, de dienstbodes en vele mensen die in Parijs hun geluk zoeken: een jongen op een kokschool, een beginnende mode-ontwerper, een taxichauffeur, een prostitué - allen amper twintig jaar oud.

In ieder hoofdstuk komt een andere persoon of groep aan bod: de studenten aan Sorbonne, de acteurs op een toneelschool, de leden van een theatercompagnie, twee clochards in de metro, zijn oude buurvrouw, een Russische zangeres, een mysterieuze dame met een bontcape, een flamboyante graaf, een prins en vele bohémiens.

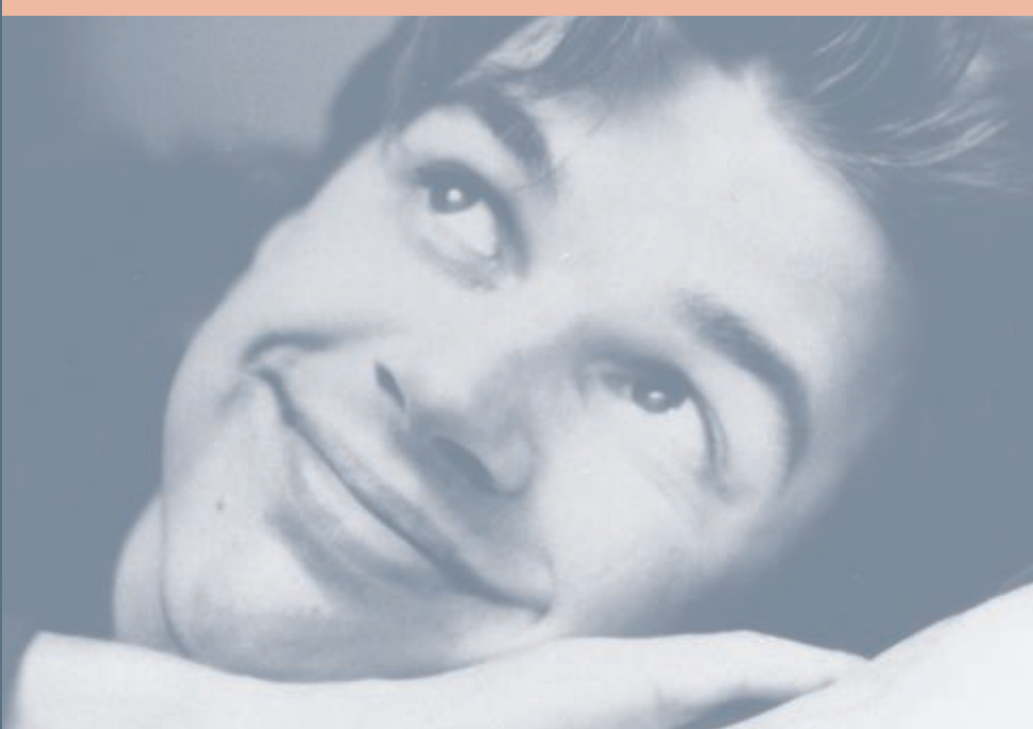
Ondertussen is de auteur in Parijs ‘opgestegen’, heeft zijn kamer onder het dak verlaten en komt als journalist en operaregisseur via de voordeur in dezelfde huizen terug die hij vroeger slechts via de kelder mocht betreden. Maar nog steeds weet hij achter de façade te kijken: hij ziet de middelmatigheid van de ministers die hij interviewt en de ontevredenheid van prinsen die grote recepties geven.

Zelfs bij de bejubelde ‘sterren’ van Parijs vindt hij de eenzaamheid: Arletty is oud en blind en hij draagt haar gedichten voor over de telefoon, Marlene Dietrich schrijft hem een van haar laatste brieven en Rudolf Nouriev vraagt hem een tekst van Goethe voor te lezen op zijn begrafenis...



Onder de daken van Parijs *ontmoetingen*

door Waldemar Kamer





Voor Jos Dijkhuis

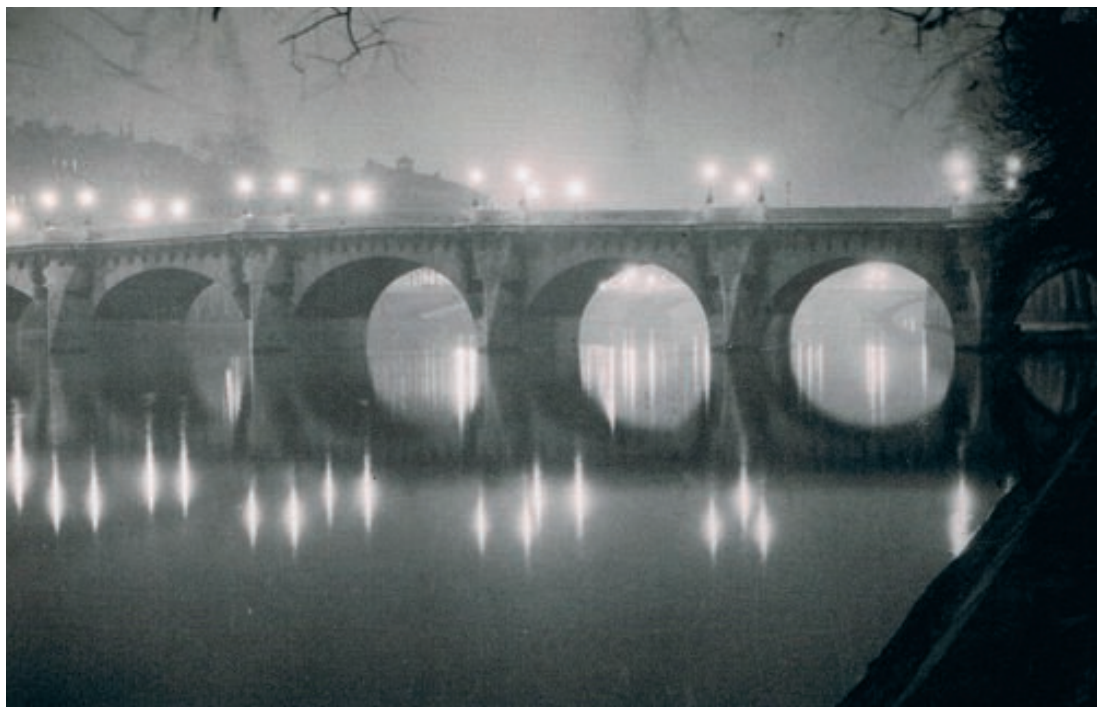
en in liefdevolle herinnering aan allen die er niet meer zijn.

Proloog

- I** Een chambre de bonne
- II** Student aan de Sorbonne
- III** De jonge acteurs en Arletty
- IV** Malik en de anderen
- V** Graaf Conrad
- VI** De clochard in de metro
- VII** De dame met de bontcape
- VIII** De jongens onder het dak
- IX** In een theatercompagnie
- X** Marlene Dietrich
- XI** De jonge journalist
- XII** Interview met de minister
- XIII** Vera Kouzmitchova
- XIV** Rudolf Noureev
- XV** Mijn vijftien minuten
- XVI** Marie-Joséphine Durand
- XVII** Brief van een onbekende
- XVIII** De bohémiens
- XIX** Aurian

Epiloog

Personenregister
Inspiratiebronnen
Dank



Proloog

Ook ik heb van Parijs gedroomd...

In mijn dromen zag ik de *ville lumière* twinkelen, de lichtstad waar beroemde mensen leven, waar gravinnen diademen met diamanten en revue-girls gordels van bananen dragen, waar in de *grands hôtels* op de Place de la Concorde en de kleine cafés in Montmartre hele romans geschreven worden. De stad waar de sterren van onbekende kunstenaars rijzen en waar Oscar Wilde in armoede gestorven is. Parijs was voor mij de verre onbereikbare plek waar het geluk op je wacht. Ik zag mij in een romantische *chambre de bonne* onder het dak wonen, met klimop en duiven voor het raam. Ik hoorde mij al nachtenlang met andere bohémiens over moderne kunst debatteren en droomde van de hoed met pluimen van de cocotte, waarop ik oneindig verliefd zou raken. Zo heb ik echt van mijn leven in Parijs gedroomd - geen wonder dat het allemaal zo anders is gegaan dan ik me had voorgesteld.

Het begin was moeilijk, maar uiteindelijk heb ik toch het Parijs van mijn dromen gevonden en in twintig jaar de lichtstad van onder tot boven verkend. Een clochard heeft zich in de metro op mij geworpen en het hemd van mijn lijf gescheurd, een prins heeft voor de open haard de *Mondscheinsonate* voor mij gespeeld. Ik ben naar boven geklommen en naar beneden afgedaald, ik heb in aristocratische wijken en in volksbuurten gewoond, ik heb het Parijs van de glamour en de bohème verkend. Ik heb met deze stad moeten vechten, maar uiteindelijk heb ik er mijn plaats kunnen veroveren; als student, als acteur, als leider van een theatercompagnie en uiteindelijk als operaregisseur. Ik heb al die tijd geschreven, 's avonds in mijn dagboeken en overdag als journalist voor dag- en weekbladen, kunst- en theatermagazines. En nu schrijf ik een boek over mensen die ik in Parijs heb ontmoet. Want de tijd is gekomen om getuigenis af te leggen over wat ik gezien en beleefd heb. Ik wil een kroniek schrijven over rijke en arme mensen, beroemde kunstenaars en mensen naar wie zich nooit iemand heeft omgedraaid. Zij leven of leefden allemaal in deze beeldschone maar soms ook gruwelijke stad en het lot wilde dat onze wegen zich kruisten. Sommige rencontres duurden tien minuten, andere tien jaar. Ik wil erover berichten, open en eerlijk, gewoon zoals ik het gezien en beleefd heb.

I

Een chambre de bonne



Het Musée Rodin in de Rue de Varenne, een van mijn lievelingsmusea in Parijs. Hier besloot ik dat ik kunstgeschiedenis wilde studeren en in Parijs wilde wonen. En het Hôtel Matignon. Het oude paleis is tegenwoordig de residentie van de Franse premier. Mijn chambre de bonne, waarin ik woonde van 1984 tot 1988, keek uit over de tuinen van de premier...

Ik kende Parijs nauwelijks. Toen ik er in 1984, achttien jaar oud, naartoe kwam, was ik er slechts enkele keren een dagje geweest. Mijn allereerste herinnering aan Parijs was een ezel, ik was drie of vier jaar. We hadden als familie met mijn oma uit Rotterdam een uitstapje gemaakt en waren 's morgens uit Brussel met de auto aangekomen. Aan de voet van de Eiffeltoren stond een man met ezeltjes en voor enkele francs mochten de kinderen een ritje maken. Ik voelde mij op die ezel de koning te rijk en ik weet nog dat ik het niet leuk vond dat mijn oudere broer als eerste mocht rijden. Tien jaar later zaten we weer in de auto. We waren naar een familiefest in Heidelberg geweest en reden terug naar Brussel. Plotse-ling zei mijn moeder midden op de snelweg: 'Jongens, zijn jullie ooit in Parijs geweest?' - 'Nee, behalve die ene keer dan, met de ezeltjes en de Eiffeltoren' - 'Wat vinden jullie ervan als wij er nu naar toe gaan?' - 'Nu? Zomaar?' - 'En waarom niet!' Ik denk dat mijn broer liever had willen voetballen met zijn vrienden, maar Vincent deed nooit moeilijk en zo re- den wij met z'n drieën naar Parijs. Bij een tankstation kochten wij een stadsplattegrond en ik mocht in Parijs de weg bepalen. Ik koos voor een hotel in de buurt van het Louvre, want het centrum van de stad moest wel rond dat museum liggen.

Een jaar later was ik weer in Parijs, deze keer alleen met mijn moeder. Mijn moeder is harpiste. Iedereen zwijmelt over zo'n mooie gouden harp, maar niemand beseft hoe dat zware en tegelijk zeer breekbare mu- ziekinstrument naar twee hoog in de repetitieruimte komt. Daarvoor heeft een harpiste steeds een of twee zonen bij de hand. In ruil voor onderdak en voeding transporteren zij het instrument. Ik was dus meege- komen om de harp te dragen. Toen die veilig in de woonkamer van de jazz-saxofonist Steve Lacy stond, kon ik de hele dag doen en laten wat ik wilde. Dat vond ik heerlijk. Eerst ging ik naar het Louvre en toen naar het Musée Rodin. Op de plattegrond was het van het Louvre de Rue du Bac slechts naar beneden lopen en dan de derde straat rechts tot de hoek met de Dôme des Invalides. Nu zou ik voor deze afstand de metro nemen, maar toen liep ik meer dan een half uur. Mijn enthousiasme werd daardoor zeker niet minder. Het Musée Rodin, een schitterend

naaste burens nog lang niet gerealiseerd zijn? Zou het geen goed idee zijn om eerst eens te kijken wat er in uw eigen straat gebeurt voordat u deze hoogwaardige beginselen in Frankrijk en de hele wereld gaat uitdragen?’

Terwijl ik dit boek aan het schrijven was, kwam één persoon in me op die ik helemaal vergeten was. Telefoonnummers, vijftientig jaar niet meer gedraaid, heb ik onthouden, maar zijn naam weet ik niet meer. Toch wil hij niet vergeten worden, want hij komt in mijn dromen steeds terug. Maar hoeveel moeite ik me ook geef, het beeld blijft vaag en ik hoor niet wat hij me wil zeggen. Het was een hele lieve man, het was mijn eerste vriend in Parijs. Hij woonde op mijn gang, het was de ‘neef’ (neef, broer, zoon, verre familie, ik weet het niet meer) van Madame Salvara. Ik zie een rond gezicht, een warme glimlach, een leren vest en een krant onder zijn arm. Ik dacht eerst dat hij een Indiër was, maar hij kwam van Martinique of een ander eiland, Réunion of Ile Maurice. Hij moet wel dertig geweest zijn. Hij werkte in ieder geval niet als schoonmaker want hij verliet het huis in een pak. Ik weet dat hij Jehova-getuige was; soms waren er wel acht mannen bij hem in zijn kleine kamer op bezoek en hoorde ik hen discussiëren.

In de eerste week waren we aan de praat geraakt vanwege de krant die hij onder zijn arm droeg, want wij waren de enige twee personen in het achterhuis die een krant lazen. Hij wist waar Duitsland lag en dat Brussel de hoofdstad van België was. Hij was de enige die in die eerste maanden in Parijs begrip voor mijn situatie toonde. Hij zei dat hij zich goed kon voorstellen hoe eenzaam het voor mij moest zijn om alleen en zo ver van mijn familie in het buitenland te wonen. Mijn familie - daar ging ik juist in de kerstvakantie naar toe. Toen ik terugkwam was de gang voor mijn deur met *eau de Javel* (bleekwater) wit geschuurd. Ik zette mijn koffer neer, maakte de deur open en schrok van wat ik zag. Ik rende naar de conciërge, die me vertelde dat mijn buurman in de namiddag van de 26ste december een zware bloeding had gekregen. Hij was helemaal alleen geweest. Iedereen op de gang was weg; ook Madame Salvara was voor de kerst naar haar familie gegaan. Bloedend was hij naar mijn deur gekropen. Maar ik was er niet en op de gang is hij toen gestorven. Zijn bloed is onder de deur door mijn kamer in gelopen. Ik heb eenentwintig jaar nodig gehad om dit te kunnen vertellen.



Het uitzicht aan de achterkant van mijn chambre de bonne aan de Rue de Varenne. Linksboven de torens van St Germain-des-Prés en de Notre Dame, daaronder de tuinen van de Italiaanse ambassade en de achterkant van de huizen in de Rue du Bac. In het midden het Panthéon en het hôtel waar Chateaubriand heeft gewoond. Rechts het kloostercomplex van de Missions Etrangères met de kerk waar Julien Green naartoe ging, rechts daarvan in de Rue de Babylone een annex van het Matignon en daarachter de tour Montparnasse.

Le Mystère de la mort du vicomte E.-M. de Vogüé
N'EST PAS ENCORE RÉSOLU !!

UNIVERSITÉ DE PARIS-SORBONNE
SERVICE D'EDUCATION PHYSIQUE
ASSOCIATION SPORTIVE
15 bis, rue Champollion 75005 Paris (Métro: St-Jacques 13.13)

Année 1984-85
Abonné
#PAF
#JUS-IV
#02 301216
#15 - 3, rue Champollion
#13.13

**UNIVERSITÉ DE PARIS-SORBONNE
PARIS IV
ANNÉE UNIVERSITAIRE
1984-1985
1985-1986**

CARTE D'ETUDIANT
tout pour
l'élève ... !

**MINISTÈRE DE LA CULTURE
ÉCOLE DU LOUVRE
34, quai du Louvre
75041 PARIS CEDEX 01
ANNÉE UNIVERSITAIRE 1984-1985
1985-1986
CARTE D'ÉLÈVE**

SHERLOCK HOLMES

EST SUR PLACE !

WALDEMAR KAMER (alias Sh. Holmes)
55, RUE DE VARENNE, 75007 PARIS
Tel: (enfin!) 1 549. 18. 97
NOUVEAU NUMÉRO !! POUR TOUT PARIS

“ Emplacement d'un hôtel d'Angennes (1699),
de Roine, Conseiller au Parlement en 1708,
de Talleyrand (1808-1811) puis de Lévis-Mirpoux
(→ le vicomte Eugène-Nathaniel de Vogüé, de l'Académie
Française, y mourut en 1910 ...)
(Dictionnaire historique des rues de Paris)



Mijn verhuisbericht: 'Het mysterie van het overlijden van de
vicomte E.-M. de Vogüé is nog steeds niet opgelost! Sherlock
Holmes is ter plekke...

Rue de Varenne nummer 55 had achter het ijzeren hek een cour met een romantische oprit met lantarens. Helemaal boven in het derde huis was mijn chambre de bonne. Het was een eetkamer, badkamer, keuken, boudoir en bibliotheek in één op 10m². Vanachter mijn bureau had ik een romantisch uitzicht op de bomen. Voor het verrotte kozijn had ik een klokje van de vlooi-enmarkt gezet. De krant las ik op bed. Boven de kussens een 'conversation galante' van Le Bas en een ets van Cochin van het beroemde bal masqué dat Lodewijk XV gaf in de Spiegelzaal van Versailles ter gelegenheid van het huwelijk van de 'Dauphin'. Op de eettafel stonden stevast alle ingrediënten voor een high tea. Onder de tafel stond een dekenkist en daarnaast, onder een kleurrijke doek verscholen, zette ik een kleine oven met twee kookplaten. Onder de wastafel had ik een kleine bar-koelkast, een kookplaat en een waterkoker; erboven scheerkwast en medicamenten tegen de griep. Tegen de deur van de klerenkast hing ik foto's uit verschillende films: 'Maurice' van James Ivory onder 'Au revoir les enfants' van Louis Malle. Mijn bibliotheek bestond uit wijnkisten, twee posters van Caspar David Friedrich, een portret van Rimbaud en een 'meditatiehoek'. Achter foto's van Benoît en Cordelia portretten van Jean-Michel en mijn broer Roeland.



II

Student aan de Sorbonne



Het Institut d'Art aan de hoek van de Rue Michelet en de Jardins de l'Observatoire (de verlenging van de Jardin du Luxembourg). In dit extravagante bakstenen gebouw heb ik van 1984 tot 1989 kunstgeschiedenis gestudeerd. De Sorbonne en de Bibliothèque Sainte Geneviève op de Place du Panthéon. Hier zat ik vaak 's avonds laat in de sfeervolle leeszaal.

Je kan het nauwelijks anders noemen: het was een harde landing. Maar achteraf gezien is iedere ervaring zinvol en heb ik in het eerste jaar in Parijs veel geleerd wat mij later van groot nut zou blijken te zijn. Zou je mij vandaag poedelnaakt op een eiland neerzetten waar louter kannibalen wonen, dan zou ik dat zeker niet leuk vinden, maar ik denk dat ik ze met dans, zang en gebarentaal van de vele voordelen van een vegetarische levenswijze zou kunnen overtuigen. Ik heb geleerd in moeilijke situaties te improviseren, overlevingstechnieken te bedenken en vooral om soms gewoon op mijn tanden te bijten en door te zetten. Ik schreef een spreuk van Willem van Oranje op een kaartje: *Il n'est point besoin d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer* (Hoop is niet nodig om iets te ondernemen en succes niet om te volharden). En deze woorden zag ik iedere keer als ik mijn kamer verliet.

Doorzettingsvermogen was aan de Sorbonne onontbeerlijk. Op de eerste dag hield de directrice van de afdeling kunstgeschiedenis een inleiding voor de eerstejaars en zei dat wij met veel te veel waren voor een beroep waar nauwelijks werk voor te vinden was. Zij vroeg ons nog eens 'goed na te denken' over wat we eigenlijk wilden, want nog geen tien procent van ons zou worden toegelaten in het tweede jaar. Met gebogen hoofd liepen we naar buiten. Zo ging het bijna iedere les. De professoren probeerden zo vlug mogelijk het kaf van het koren te scheiden om niet honderden schriftelijke voorjaarstentamens te hoeven corrigeren als toch maar tien procent van de studenten zou blijven. Het aantal studenten slonk iedere week. In september startten we met z'n achthonderdvijftigen, na de kerst bleef er minder dan de helft van over. Twee meisjes van mijn middelbare school, de Europese School in Brussel, waren ook naar Parijs gekomen om aan de Sorbonne kunstgeschiedenis te studeren. Maar beiden gaven ze het totaal ontmoedigd na twee maanden al op. Zo werd het moeilijk om met medestudenten meer dan oppervlakkige contacten te leggen, want je wist dat je een kans van negen op tien had hen de volgende week of maand al niet meer te zien.

Dan was er nog iets anders waarover ik nooit had nagedacht: bijna

in Gaasbeek bij Brussel. In herinnering aan Raoul Duseigneur, een antiquair die haar 'geleerd had om van kunst te houden' en die haar geholpen had haar villa's in Parijs, Florence, Como en San Remo in te richten, had zij Italiaanse kunst uit de renaissance aan het Louvre en het Musée des Arts Décoratifs geschonken, twee bibliotheken aan de universiteiten van Parijs en Lyon en dus ook nog een hele kunstgeschiedenisfaculteit. Wat een vrouw! Ik keek door de grote achttiende-eeuwse leeszaal en zag achter de hoge vensters de verlichte koepel van het Panthéon. Wat een sfeer!





Bertrand en Cordelia.

UNIVERSITÉ DE PARIS-SORBONNE
PARIS IV

PREMIER CYCLE (1)

N° 28538

UNIVERSITÉ DE PARIS-SORBONNE
PARIS IV
ATTESTATION DE LICENCE

Séance de _____

Numéro de la table _____

Le Secrétaire général de l'Université de PARIS-SORBONNE (PARIS IV) certifie que :
Monsieur WALTER WALTER
né le 6 JANVIER 1966
à BRESCHT
a été admis par l'Université de PARIS-SORBONNE (PARIS IV), à la session
de JUIN 1987 - (HOLLANDE)

Paris, le 10

NOTE

sur 20

LICENCE

ART & ARCHÉOLOGIE

Diplôme d'Études Universitaires Générales, Mention LETTRES & ARTS-section HISTOIRE DES ARTS
Par obtention des unités de valeur réglementaires -
Certificats d'Études supérieures obtenus : (totaux) -
CL - Les arts de la renaissance - JUIN 1987 -
CL - Les arts de l'Occident moderne - JUIN 1987 -
CL - Art de la Chine - JUIN 1987 - MEN

Cette attestation, pour être valable, doit être accompagnée des copies certifiées
des Mémoires et des Comptes rendus de
séances

TABLE N°
COUVERTS 2

باسم خضر
بن خرون زبون

بادشا
نشا

عزیزی

CAFÉ
de la MOSQUE

Ouvert tous les jours

Waldemar Kamer (Etranger), 14-Mai-1985

17+
20

DEUXIÈME VASE

amphore de période attique à figures rouges
(Pallas) style sévère
Le peintre d'Andocides : Héraclès et le chien Cerbère

Une amphore peinte, dans une Pallas, vernis noir
bas du vase étroit, pied noir, bas petite ceinture
très mince, bandeau d'oreilles sautoir.

noires au
allant par
Scène co
allant par
Berge que le
col - no
maut une
Amphore
visibles du
gubains, plu
des aises
intérieur de
Scène suca
damaia, et
meur de R
avec figure

LaVarenne
SCHOOL OF CUISINE / 54 RUE ST. DOMINIQUE 75007 PARIS 01.42.16.14



Marquise
conati Visconti
1840-1923

ève de l'École des Chartes et de
uvre, elle aime à s'entourer de beaux
mes politiques, historiens d'art,
lesquels on compte Jean Jaurès
Joachim. Passionnée, elle réunit à
ne importante collection d'objets,
le boiseries du Moyen Âge et de
avec l'aide d'un ami antiquaire :
r. Nous lui devons en particulier
une cheminée de la fin du xv
importante collection de pièces
vaisselle et des bijoux du xix

Dearst Waldemar,
I have made a stupid, stupid
mistake. I have left several thousand
FF. in my bedroom drawer when I left.
All my money in fact. Do you think you
might go to the concierge, with
whom I left the keys addressed to "Leahy",
explain the situation, get the money
and send it to me? Then you can give the
keys back to the concierge.

Again, my address is:

Spencer Pearson
228 W. 16th St
New York, N.Y. 10011
U.S.A.

Thank you so much!

Much love,



E. Spencer Pearson
228 W. 16th St.
New York, N.Y. 10011
U.S.A.



Waldemar Kamer
55 rue de Varenne
75007, Paris
France



Aan de Avenue de l'Observatoire, die van de Jardin du Luxembourg naar de Fontaine de l'Observatoire leidt, is het Institut d'Histoire de l'Art, het kunst-historisch instituut van de Sorbonne gevestigd in een extravagant bakstenen gebouw. De façade laat Oriëntaalse elementen zien, Irakese reliëfs en het fries van het Parthenon. In de Bibliothèque Ste Geneviève bracht ik mijn avonden door.



III

De jonge acteurs en Arletty



De Salle Adyar in de Square Rapp. In deze zaal van de theosofische sociëteit, niet ver van het conservatoire du VIIe arrondissement in de Rue de l'Université stond ik in 1986 voor de eerste keer als acteur op de planken.

Het tweede jaar was een echt nieuw begin in Parijs. Ik had niet alleen het examen aan de Sorbonne gehaald, ik had in mijn eigen beleving een ware veldslag gewonnen. Achteraf lijkt het zo simpel, maar destijds had ik het gevoel dat ik er nooit zou komen. In mijn jeugdig enthousiasme had ik te veel hooi op mijn vork genomen: in een onbekende stad je eigen leven organiseren, een studie in een vreemde taal, bijlessen geven enzovoort. De zwaarte ervan viel nu ineens van me af. Ik kende mijn weg in Parijs en wist dat mijn taalkennis voldoende was om door de studie heen te komen. Ook materieel veranderde mijn situatie. Ik was tegen de wil van mijn ouders naar Parijs gegaan, met 36.000 Belgische franken (€900), die ik zelf had verdiend, en met 5.000 DM (€2.400) van mijn grootmoeder. Mijn moeder bleef me steeds zoveel helpen als zij kon; de rest verdiende ik met bijlessen, 50 francs per uur (€7,50) en vertalingen, 38 francs per pagina (€5,60). Na het examen bood mijn vader me aan tot aan het einde van mijn studie 4.000 francs (€600) per maand bij te dragen. Zo had ik in één klap geen materiële zorgen meer. Het was weliswaar minder geld dan andere studenten om me heen kregen, maar dat was geen probleem, eerder een nuttige ervaring. Want zo heb ik wel geleerd hoe je met weinig geld toch een interessant leven kunt leiden. De ware luxe is voor mij niet om steeds nieuwe dingen te kopen, de ware luxe is de tijd te hebben om de dingen te doen die je echt interesseren. En tijd had ik nu meer dan genoeg: ik ging niet meer naar de Ecole du Louvre en hoefde geen bijlessen meer te geven. Ik had slechts twintig uur college per week - weinig voor een jongeman van negentien die vol dadendrang naar Parijs gekomen was.

Ik voelde me wel alleen. De twee vriendinnen van school waren alweer vertrokken, Bertrand had het jaar niet gehaald en Cordelia en Spencer waren nog niet in Parijs. Ik schreef in mijn dagboek: *'Alleen maar mensen voor wie je iets ongewoons bent, nooit het gevoel dat jouw aanwezigheid iets vanzelfsprekends is, niemand die zonder uitleg begrijpt waaraan je denkt wanneer je over 'thuis' spreekt'*. Leegte en eenzaamheid zijn altijd beangstigend maar eigenlijk zijn het fantastische uitdagingen: je kunt ze helemaal zelf een invulling geven. Ik had geen inspirerende vriendenkring en wist geen

kreeg in *Le gardien de nuit* op het Trans Europe Festival in Berlijn, was dat alleen maar omdat de echte 'nachtwaker' niet mee op tournee kon en ik het stuk vertaald had, dus de tekst al kende. Ik was veel jonger dan hij en mijn gezicht werd met een dikke laag groene klei ingesmeerd, die rimpels maakte. Ik vertolkte de titelrol, maar had het gevoel met een masker te spelen. Zo heb ik, net als mijn vrienden van toen, slechts een halve en geen hele acteurscarrière gemaakt.

Alle wegen leiden naar Rome en ik ben uiteindelijk als regisseur en niet als acteur het toneel opgelopen. Dat had ik mij destijds nooit kunnen voorstellen. En wie weet, als ik toen Arletty wel teruggebeld zou hebben, dan zou ik misschien dit boek niet geschreven hebben maar vanavond als 'boy' in de Folies Bergères optreden - slechts met pluimen bekleed en met een volmaakte spagaat!

Arletty als Garance in 'Les enfants du Paradis', 1943. Arletty (geboren als Léonie Bathiat) was een van de grootste Franse actrices uit de eerste helft van de twintigste eeuw.





Jean-Michel woonde als kraker in een voormalig treindepot achter de Bastille; tot vandaag speelt hij geweldadige rollen in lugubere films. Jean-Marc wilde regisseur worden en domineerde vele jonge vrouwen - totdat wij op een avond de rollen omdraaiden...





Als acteur in de Salle Adyar en mijn filmrollen in Versailles als Amerikaan en onvermijdelijk: als Duitser.

Uiteindelijk kreeg ik een titelrol: de nachtwaker in 'Le Gardien de Nuit' van Anne Sicco op het Trans Europe Festival in Berlijn.



IV

Malik en de anderen



De Esplanade des Invalides naast het parlement en de premier; hier eindigde in 1986 de grote studentendemonstratie. Op Rue Monsieur le Prince nr. 20 voltrok zich daarna een drama...

De Sorbonne kan niet op tegen alles wat ik aan de Europese School in Brussel heb beleefd. Als leerlingen hadden we een derde van de stemmen in de schoolraad, waar de directeur, Jean Schon, ons als volwassenen behandelde. Mijn leraar Duits, Michael Opitz, was in Breslau geboren en was zeer geïnteresseerd in Polen, destijds in opstand tegen generaal Jaruzelski. Wij gingen er op een schoolreis naar toe en werden in Gdansk door de leider van Solidarnosc Lech Walensa ontvangen. In de winter van 1983/84 verzamelden we zes ton voedsel en kleren voor de mensen in Polen. Ik ben mijn hele schooltijd klasse- of leerlingenvertegenwoordiger geweest, speelde viool in het schoolorkest en was de chef-redacteur van onze schoolkrant. Ik zat in onze Amnesty-groep en heb contact met Greenpeace in Amsterdam opgenomen met de vraag of ik niet een dependance in België kon openen. Dat vond ik als scholier toen allemaal heel normaal.

Nooit heb ik in Frankrijk van klassevertegenwoordigers of van echte leerlingenvertegenwoordigers gehoord. Die bestaan hier slechts pro forma, want het hele onderwijssysteem is veel minder op initiatief nemen en individuele ontplooiing gericht. Toen ik aan de Sorbonne begon, dacht ik het 'studentenleven' van mijn schooltijd te kunnen voortzetten, maar het was er gewoon niet. Er was zelfs geen studentenkrant. Er bestond op papier wel een orkest, maar ik heb het nooit kunnen vinden. Toen ik de studentenvertegenwoordiging zocht vond ik twee 'vakbonden': Unef-ES, de communisten, en Unef-ID, de 'algemeen linksen'. Ik ging naar de ID (*Indépendant et Démocratique*) en merkte al vlug dat het weinig voorstelde. Er waren slechts achtenzeventig leden, een druppel in het meer van vijftientwintigduizend studenten van de Paris IV-Sorbonne! Dat vernam ik natuurlijk pas toen ik mijn bijdrage al had betaald. Toen de onlusten in november 1986 uitbraken, was ik het enige lid van de studentenvakbond in onze faculteit. Dus zonder gekozen of speciaal benoemd te worden, werd ik de stakingsleider van de kunstgeschiedenisstudenten.

De studentenonlusten van herfst 1986 begonnen rond het nieuwe wetsvoorstel van de toenmalige staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen Alain Devaquet. Die wilde het hoger onderwijs hervormen en de industrie meer bij de studies betrekken, met als doel dat de jongeren

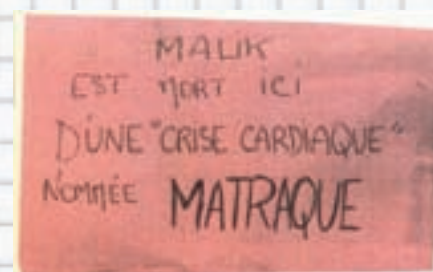
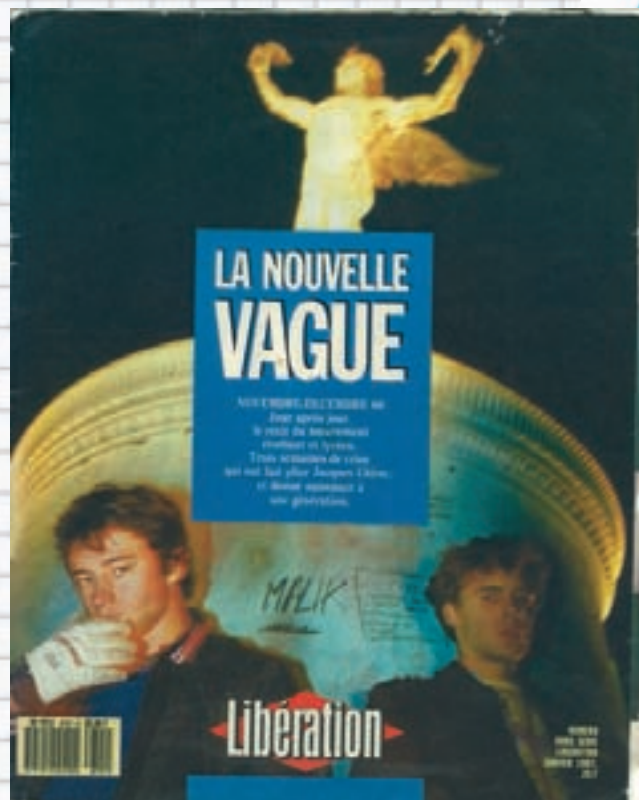
gels in de rug (in de banlieue van Parijs), een kogel in de slaap, een kogel in het voorhoofd, een kogel in de nek (tijdens het verhoor) - het is echt ongelooflijk. Officiële getallen en rapporten ontbreken, want er wordt alles gedaan om deze doden in een doofpot te stoppen. In 2006 werd Frankrijk in Straatsburg veroordeeld wegens 'belemmering van het onderzoek' over de doodsoorzaak van een man die tijdens zijn 'verhoor' in een politiebureau in Arcachon bij Bordeaux om het leven kwam. Daarom zou ik ook de namen willen publiceren van de daders en van de onderzoeksrechters, die de zaken in de doofpot stoppen. En als het in enkele gevallen uiteindelijk wel eens tot een proces komt, ook het oordeel en de naam van de rechter vermelden. Ik wil niet tot haat tegen de politie en de justitie oproepen - zij werken in slechte condities en krijgen in Frankrijk half zo veel middelen als in Nederland of Duistland - maar ik vind het ontierend dat deze doden ook nog eens doodgezwegen worden.

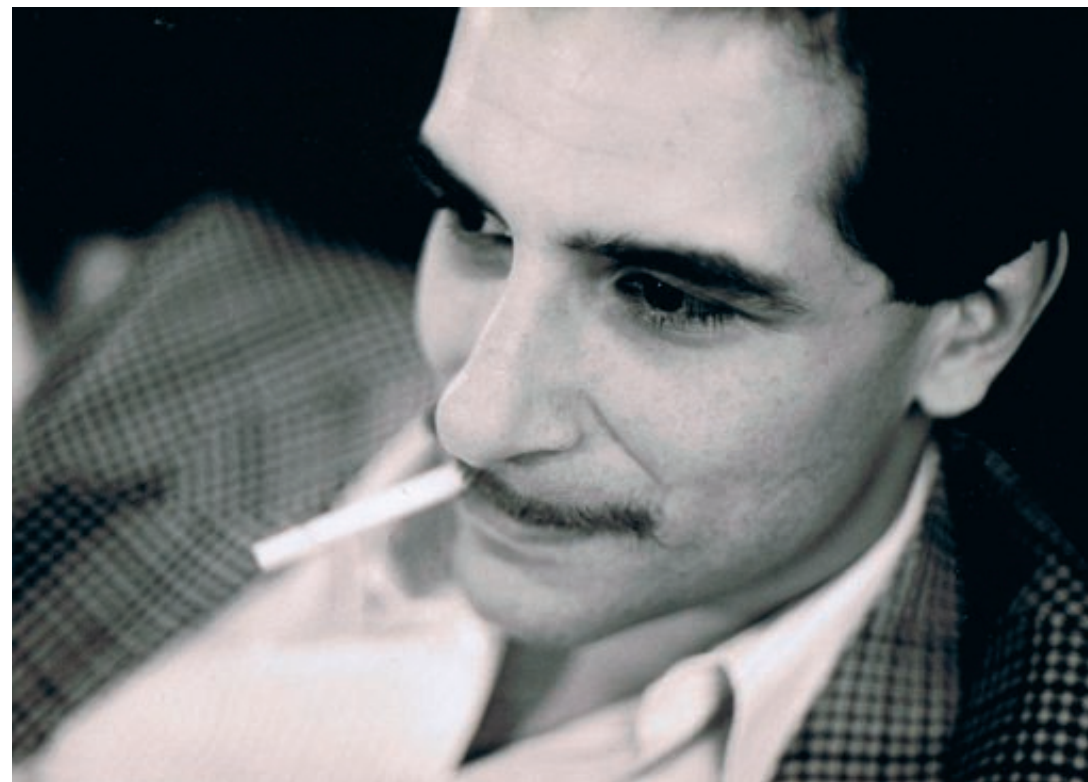
Over de gewonden van de Esplanade des Invalides wordt nooit meer gesproken. Ik heb ze na een intensieve speurtocht weer kunnen vinden en zeer ontroerende verhalen gehoord: Jérôme en Jean-François moesten een open schedeloperatie ondergaan en liepen als achttien- en twintigjarigen onherstelbaar letsel op. Jean-François en Patrick moeten met één oog en één hand verder door het leven. Zij hebben, net als ik, niets anders gedaan dan vreedzaam manifesteren voor meer middelen voor hun school en hun universiteit. Malik en Abdel werden zonder enige reden doodgeknuppeld en neergeschoten. Zij zijn twee van de talrijke onschuldige slachtoffers van een *'bavure policière'* - 'een politieschrammetje' -, zoals deze moorden vandaag nog officieel genoemd worden.

Malik werd niet vergeten. Ik zie nog vaak bloemen op zijn graf op de Père Lachaise. Het graf van Abdel heb ik nergens kunnen vinden. Wij waren beiden destijds twintig jaar. Ik verloor mijn illusies, hij zijn leven.

Malik Oussekiné is op de Père Lachaise begraven. Op zijn graf staat onder een soera uit de koran geschreven: 'Zij kunnen alle bloemen snoeien, maar zij kunnen de komst van de lente niet verhinderen' (Pablo Neruda).







Links ben ik met Fabienne - met de gids 'Kastelen van Île de France' - in Dampierre waar we een fresco van Ingres gingen bekijken. Christian nam deze foto. Hij was mijn professor en werd later mijn beste vriend in Parijs - want hij liep als enige van onze professoren mee in de rouwdemonstratie voor Malik.

V

Graaf Conrad



De Porte Maillot. Hier heb ik in 1988/89 in het appartement van Christian gewoond, en zat graaf Conrad na een veiling beteuterd bij mij op de trap...

In 1988 verliet ik mijn chambre de bonne in de Rue de Varenne om een jaar de woning van Christian te betrekken die een studiebeurs in Rome gekregen had. Maar ik wilde mijn huurcontract niet opzeggen om eventueel een jaar later terug te kunnen keren. Zo heb ik mijn kamer aan een aristocraat onderverhuurd, die op de eerste avond met een nonchalant gebaar zes maanden huur in cash op tafel legde om er daarna slechts één enkele keer terug te keren: toen hij zijn spullen weer kwam ophalen. Waarom hij deze kamer huurde, heb ik tot vandaag niet begrepen, maar graaf Conrad was een flamboyante figuur, *hors normes* - iemand die zich niet met 'normale' maatstaven laat beoordelen.

Zo eenzaam als mijn avonden in Parijs waren, zo gevuld waren de weekends wanneer ik naar Brussel terugkeerde. Bij mijn aankomst op vrijdagavond liep ik van het station direct naar een theater, ontmoette daarna tot laat in de nacht vele vrienden en ging zaterdag om zes uur 's morgens al naar de vlooiemarkt. 's Middags volgde een brunch, soms een wandeling, een theeafspraak en 's avonds weer naar een toneelstuk of naar de opera. Op de terugweg maakte ik dan een nachtwandeling met Benoît langs ons favoriete meertje in het bos, meestal tot in de vroege ochtenduren. De zondag bleef ik thuis met mijn moeder en mijn broer, totdat Benoît mij naar de laatste trein bracht. Mijn twee lijfspreuken waren toen: *'A little too much is just enough for me'* van Jean Cocteau en van Henri de Montherland: 'Er is maar één voorbereiding voor de dood en die is vervuld te zijn, van ziel, van hart, van geest, van vlees - barstensvol'. Niet alleen ik, ook mijn vrienden leefden in afwachting van het einde. We waren net twintig geworden, maar voelden dat we de veertig misschien nooit zouden halen. De atoomcatastrofe van Tchernobyl hing nog in de lucht en daarmee het bewustzijn dat geheel Europa in een dag vergiftigd kan worden. Vijf procent van de wereldbevolking bezat negentig procent van de rijkdommen, in Afrika bestond de helft van de bevolking uit mensen van onder de twintig - de wereld leek ons een tijdbom die ieder ogenblik kon ontploffen. Op m'n twintigste had ik al een testament geschreven.

te kansen'. Had ik toen in die zomernacht, op het dak boven de Grote Markt, toch gewoon zijn hand moeten nemen? Wij hadden zo veel leuke plannen over wat we allemaal samen zouden doen. Maar hij kon of wilde niet. De Griekse filosoof Plato schreef vierhonderd jaar voor Christus: 'Wij kunnen een kind dat angst voor het donker heeft makkelijk vergeven, de werkelijke tragiek van het leven is wanneer volwassenen angst voor het licht hebben'. Ik kan Conrad niet veroordelen. Friedrich de Grote van Pruisen zei dat iedereen op zijn eigen wijze zalig mag worden. Ook ik kan niemand voorschrijven hoe hij gelukkig moet worden; het is alleen spijtig dat wij het niet samen konden zijn.

Conrads flamboyante jaren zijn voorbij. Hij is niet getrouwd en heeft geen kinderen gekregen. Hij heeft zijn residentie verlaten en schijnt zeer teruggetrokken in een ver kasteel in de bossen te wonen. Ik hoop dat hij daar tussen zijn herinneringen en zijn vele kunstwerken zijn geluk gevonden heeft. Ik heb in de wereldstad Parijs andere mensen leren kennen. Alleen één ding zou ik ooit nog eens met hem willen doen. Wij hadden ons voorgenomen om gezamenlijk in 'onze' chambre de bonne de *Recherche du temps perdu* van Proust hardop te lezen, nachten lang, tweestemmig: hij de klinkers en ik de medeklinkers! Alleen met Conrad kon je zulke plannen bedenken...



De flamboyante graaf Conrad. Hij schreef: 'Waldemar, de vriendschap is net als de stilte, zij zwijgt en soms droomt zij, maar in haar hart blijft zij steeds van goud'. Hieronder een officieel portret als een Romeinse keizer: en profiel op imitatiemarmmer.



VI

De clochard in de metro



De metro van Parijs, een ondergrondse wereld.. Ik stapte op bij de Bouffes du Nord, en moest overstappen op de Place de Clichy, op lijn 13, een slechte lijn. Iemand stapte tegelijk met mij uit op het station Rue Varenne...

In de metro bestaat er een junglewet: kijk nooit iemand in de ogen! Steeds herhaal ik het weer, vooral voor vrouwen: kijk niemand in de ogen, dan wordt je ook niet lastig gevallen. De Parijzenaars houden zich eraan. Als iemand in de metro naast je komt zitten, kijkt hij je slechts aan als je volgens hem te langzaam bent om je tas van de bank onder je benen te frommelen. Zoiets als vriendelijk of meelevend naar elkaar kijken bestaat in de metro niet. En wanneer iemand langskomt die om geld, steun of 'tenminste een glimlach' vraagt, dan kijkt iedereen stoer voor zich uit en doet alsof hij niets ziet en niets hoort. Ik vind dat vernederend. Natuurlijk ben ik ook wel eens moe en heb ik soms bij de vierde bedelaar binnen een kwartier ook geen zin meer om mijn portemonnee uit mijn broekzak te halen, waarbij ik hem overigens wel steeds blijf aankijken. Iemand aankijken is heel essentieel, het wil zeggen: 'ik weet dat je bestaat'. Vroeger glimlachte ik erbij, maar dat kan misleidend zijn.

Het was in de winter van 1985/86. Ik was voor het eerst in de Bouffes du Nord geweest, het theater van Peter Brook boven het Gare du Nord. Ik had daar het eerste deel van de *Mahabharata* gezien, het grote Indische epos over het ontstaan van onze wereld, zeventien keer zo lang als de bijbel. Peter Brook had meer dan tien jaar aan deze toneelbewerking geschreven en had een jaar met acteurs van over de hele wereld gerepeteerd. Het was een avond die een diepe indruk op mij maakte - later zou ik mijn maîtrise over Brook schrijven.

Ik las in de metro het programmaboekje en probeerde het gecompliceerde verhaal van de Pandavas en de Kauravas te begrijpen. Op de Place de Clichy moest ik overstappen op lijn 13 richting de Rue de Varenne. De metro was vrij vol, maar achteraan zat een man helemaal alleen. Toen ik er naar toe ging begreep ik waarom niemand daar wilde gaan zitten. Hij was een clochard, een van de lelijkste mensen die ik ooit gezien heb: klein, met lang vettig haar, zeer onverzorgd en met een sterke geur. Ik slikte. Om een opkomend gevoel van onwel worden te onderdrukken en vooral om hem niet te tonen hoe verschrikkelijk lelijk ik hem vond, ging ik zitten met een glimlach. Hij dankte hiervoor met een lach die mijn maag deed omdraaien: hij had slechts enkele donkerbruine tanden en er

geld, maar vroeg of iemand hem een brief wilde schrijven. Ik vroeg waarom hij dat wilde. Hij verstomde. Ik vroeg nog eens wat voor brief hem plezier zou kunnen doen en hij werd onzeker. Een kaart zou het ook doen. Op een stukje papier, dat een medereiziger ons gaf, noteerde hij zijn naam en zijn voorlopig adres, een hotelletje in de Rue Jules Guesde in Pont de Levallois. Daaronder schreef hij: 'Ik heet Philippe, als u mij een kaartje zou sturen, zou u mij een groot plezier doen'. En toen vroeg hij om mijn naam, zodat hij zou weten van wie de kaart was. 'Waldemar'. Ik had nog net de tijd om voor het uitstappen uit te leggen dat het de Duits-Baltische vorm van de Russische naam 'Vladimir' is. En toen, op het moment dat de treindeuren al dichtgingen, zei hij, terwijl hij verlegen naar beneden keek: 'Meneer, indien alle Duitsers zo mooi waren als u, dan zouden wij ons een tweede keer laten bezetten'. Ik stuurde hem een kaart met 'Cher Philippe, het was een plezier u weer te ontmoeten' en nog enkele zinnen die hij aan andere mensen in het hotel kon laten zien. Zo kon hij hun tonen dat hij geen gewone clochard was; hij kende immers mensen in Parijs.

Clochards komen uit alle milieus: plotseling laat iemand zich gaan en komt niet meer voor zijn rechten op. Meestal is het na een emotionele shock, zoals een ontslag of een breuk in een relatie. De persoon kan of wil daarna niet meer verder vechten. In de daklozenkrant lees ik ongelooflijke verhalen. Zoals over een vrouw, een dame uit het zestiende arrondissement, die van de politie hoorde dat haar vader tweehonderd meter van haar woning op straat als clochard was gestorven. Het waren rijke mensen, hij was met een jongere vrouw weggelopen en had het contact met de familie verbroken. De dochter was daarom boos op hem geweest en dacht dat hij in Amerika een leuk leven leidde. Zij had nog nooit naar de clochards in haar straat gekeken, terwijl de vader haar en haar kinderen iedere dag gezien moet hebben. Misschien heeft hij haar ooit wel een teken gegeven, maar zij heeft gewoonweg haar eigen vader niet meer herkend.



VII

De dame met de bontcape



De Champs-Élysées, de elegantste avenue van Parijs. Hier lag het kantoor van Eleanor en van hier bracht zij mij naar het Hotel Raphaël...

In het voorjaar van 1990 zat ik met een boek in de metro. Mijn studie lag achter me. De maîtrise over Peter Brook was ingeleverd en de opleiding aan de theaterschool had ik beëindigd. Ik las geen boek over kunstgeschiedenis of toneel, ook niet het scenario van een volgende filmrol; ik las een boek over Mozart.

Alles was weer heel anders gegaan dan verwacht. Tijdens een bezoek aan Brussel woonde ik in de Muntscouwburg een oogverblindende mooie voorstelling van *La Traviata* bij. De tweede akte begon met een sneeuwbal die Alfredo tegen de hoge ruiten van een veranda gooid. Er ging een rilling door mijn lichaam, zo iets moois had ik nog nooit in een opera gezien. Tijdens de voorstelling zou ik het liefst op het toneel geklimmen zijn om te kijken hoe ze dat allemaal deden. En natuurlijk wilde ik de regisseurs leren kennen die zo'n voorstelling konden bedenken.

Regie, decors, licht en kostuums waren van Ursel en Karl-Ernst Herrmann. Ik schreef hen een lange brief, ontmoette hen een jaar later en in januari 1990 begon ik in Brussel als hun tweede regieassistent voor Mozarts *Die Entführung aus dem Serail*. Het was heerlijk werk. Al vrij snel mocht ik met de figuranten repeteren en links en rechts het regieconcept uitleggen. In het theater begin je als onbetaalde stagiaire. Meestal krijg je als dank een tweede, dit keer betaalde, opdracht. Bij mij ging het heel vlug, want de Herrmanns vroegen mij na de première voor dezelfde *Entführung* in het najaar aan de Staatsoper in Wenen. Zij zouden in die tijd middenin de voorbereiding van de *Zauberflöte* zitten, waarmee het Mozartjaar 1991 in Salzburg zou worden geopend. Of ik de eerste drie repetitieweken alleen wilde leiden? Het was dezelfde productie met grotendeels dezelfde zangers, maar ik was net 24 geworden en dat leek me zelf nog te jong voor zo'n grote verantwoordelijkheid. Maar Karl-Ernst Herrmann belde naar de Staatsoper en zei dat ik zonder meer het huisteam van zeventien medewerkers (waaronder drie regieassistenten) zou kunnen leiden. In één stap werd ik dus van een stagiaire die de koffie rondbrengt de man die een productie aan een van de grootste opera's in Europa ging hernemen.

Ik begon me intensief op deze taak voor te bereiden. Ik las alles wat er destijds over Mozart verscheen en bezocht een Mozart-filmfestival in



Het Hôtel Raphaël in de schaduw van de Arc de Triomphe. Aan deze bar schonk de ober twee glazen champagne voor ons in.



VIII

De jongens onder het dak



De Rue Freycinet, tussen de Place des Etats-Unis en de Place Rochambeau. Hier woonde ik letterlijk op het dak en kon ver over de daken van Parijs kijken. In de tuinen van het Trocadéro heb ik Harald ontmoet...

In 1988 kreeg Christian, mijn vroegere docent aan de Sorbonne en ondertussen mijn beste vriend in Parijs, een studiebeurs voor een jaar in Rome. Hij wilde zijn woning gedurende die tijd verhuren en zocht iemand die hij kon vertrouwen, want zijn grootste passie is het verzamelen van oude boeken en oude prenten, die al zijn muren vullen. Daar wilde hij niet iedereen tussen laten wonen. Christian bood mij zijn woning aan voor dezelfde huur die ik voor mijn kamer moest betalen, want hij wist dat ik nauwelijks meer kon opbrengen. Maar dezelfde prijs betalen voor een woning naast het Bois de Boulogne als voor mijn kleine kamer in de Rue de Varenne, dat paste in mijn ogen niet. Ik vond via een advertentie in het Goethe-Instituut een medehuurder en samen hebben we Christian toen het dubbele kunnen geven.

Zo woonde ik in 1988/89 aan de Porte Maillot, twee metrostations vanaf de Arc de Triomphe. Het huis lag officieel in Neuilly-sur-Seine, maar enkele meters verderop in de straat begon Parijs al. Het was een heerlijk jaar. Ik had geen college en geen acteerlessen meer, schreef overdag mijn maîtrise en kon 's avonds eindelijk na al die drukke studie jaren het theaterleven in Parijs verkennen. Mijn medebewoner, Hermann, was een rustige en aardige jongen. Ik mocht overdag in zijn kamer aan zijn bureau werken en 's avonds zorgde ik dat hij vroeg kon gaan slapen, want hij moest al om zes uur opstaan. Hermann was een jaar jonger dan ik, kwam uit Xanten en had zijn diensttijd net achter de rug. Voordat hij rechten in Tübingen zou gaan studeren, wilde hij eerst nog een vrolijk jaar in Parijs beleven. Hij werkte 's morgens in een plasticfabriek in Vitry-sur-Seine en ging 's middags naar de Franse les voor buitenlanders aan de Sorbonne. Rond zeven uur kwam hij doodmoe thuis. We kookten en aten samen en ik vertrok naar het theater.

Toen ik in maart 1990 van de operaproductie in Brussel terugkwam was het vrolijke leven in Neuilly voorbij. Ik moest een nieuwe kamer zoeken, want niet alleen bij studenten, ook bij een 'vie d'artiste' met een onzeker inkomen hoort nu eenmaal - tenminste in de beginjaren - een kleine chambre de bonne. Maandenlang zocht ik tevergeefs. Na een jaar in een echte woning geleefd te hebben, kreeg ik al bij het bekijken van de

kens zou herkennen. Want dat was precies het punt wat hem zou kunnen verraden. Ik had niets gemerkt, had zijn buik-operatieverhaal geloofd en was gewoon aardig voor hem geweest. Dat leek in zijn milieu niet vaak te gebeuren en hij voelde zich rot mij belogen te hebben. Daarom vertelde hij mij zijn verhaal. In Parijs lopen veel mythomanen rond, jongens die je vertellen dat ze acteur of piloot zijn. Harald was geen mythomaan, daarvan ben ik overtuigd. Hij was wel de meest professionele acteur die ik ooit van dichtbij heb meegemaakt. Stem, mimiek, ogen, alles had hij steeds onder controle. Hij nam een risico door mij zijn levensverhaal te vertellen. Maar Parijs is zo immens dat hij er gerust op kon zijn dat we elkaar nooit meer zouden ontmoeten.

Ik heb dit verhaal nooit aan iemand verteld. Want de beschrijving van een blonde jongen met twee littekens op zijn buik zou gevaarlijke informatie kunnen zijn voor de man die dacht dat hij dood was. En dan zou Harald de tweede keer geen mes maar een hele reeks kogels krijgen - zonder enige kans om nog een keer te overleven. Maar inmiddels is het vijftien jaar geleden en ik hoop dat hij nog leeft. Als hij nog op deze wereld is, dan ben ik er zeker van dat de man die hij zocht er niet meer is. Want ik heb nooit zo'n koele vastberadenheid gezien als die in Harald's grijsblauwe ogen, toen hij me kort en zakelijk zijn leven vertelde.

Ik ben in Parijs negen jaar een van 'de jongens onder het dak' geweest: vier jaar in de Rue de Varenne en vijf in de Rue Freycinet. Ik vond dat al lang, maar Marc en de andere jongens wonen er nu, twaalf jaar later, nog steeds en zullen er waarschijnlijk altijd blijven. In mijn huidige huis leven ook veel jongens en enkele mannen onder het dak. De oudste zijn boven de zestig en hebben er hun hele leven al gewoond. Bij de laatste volkstelling in Parijs leefde vijftien procent van de bevolking in een kamer zonder een douche. In 2006 moesten meer dan vijf miljoen mensen in Frankrijk met minder dan €6.500 per jaar uitkomen. Dat is de maandelijkse huur van een van die grote woningen aan de Place des Etats-Unis.



Op de daken van Parijs. Linksonder, op de hoek van de L, was mijn kamer, daarvoor het 'dakterras' met geraniums. Voor de kamer van Elhadji de maniokstamper en aan het einde, voor de deur van het tweede trappenhuis, staat Monsieur Bouhalissia zijn bloemen te begieten.



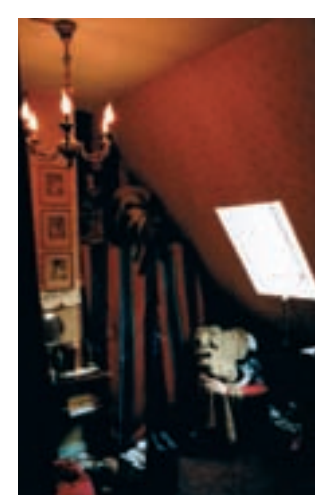
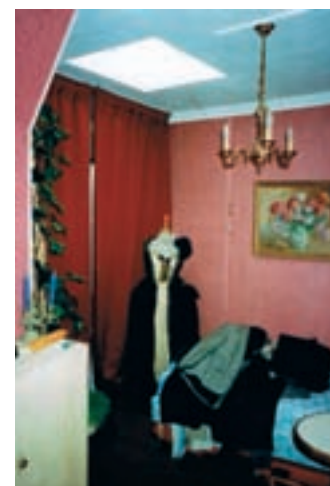
Mijn schoorstenen. De kleine schoorsteen boven mijn kamer (de twee geopende vensters rechts) was te klein om op te zitten, dus zat ik 's nachts op de lange, met acht pijpen, die veel comfortabeler was. 's middags legde ik een deken tegen de schoorsteen (op de onderste foto links). Hier schreef ik mijn dagboek 'met een schoorsteen als ruggesteun en Parijs aan mijn voeten'... Ik heb geen hoogtevrees; zo klom ik, wanneer mijn kamer voor mijn gevoel te klein werd, via de schoorstenen op de omliggende daken: 's nachts zeer sfeervol!

De blik over de daken: tussen Eiffeltoren en de Tour Montparnasse aan de oever van de Seine, het Palais de Tokyo (het Musée d'Art Moderne de la ville de Paris), ervoor het Palais Galliera (het Modemuseum).



Mijn 'rijk' in de Rue Freycinet: woon- en werkkamer, bad en keuken. De meeste tijd zat ik op mijn dakterras. Ik had er een soort tuin van gemaakt met kunstgras, stoelen, een bistrotafeltje, geraniums en - zoals overal - een spiegel. Ook mijn zeer donkere 'woonkamer' stond vol met spiegels; aan de muur hing overal spiegelfolie, goudkleurig tegen het plafond en zilverkleurig in mijn 'kantoor'. Het kostuum van de vlooiënmarkt en de 'Valmont'-affiche geven wellicht de indruk van een boudoirsfeer, maar in deze kamer heb ik hoofdzakelijk gewerkt. Toen bracht ik mijn dagen (en nachten) door met de computer (onder de tafel) en de in blauw gebonden woordenboeken. Op de foto's lijkt alles groter: de ets boven mijn bed is met lijst slechts 25cm hoog, de afstand van bed tot het begin van het schuine dak was 50 cm! In de keuken/badkamer stond mijn zelfontworpen 'douche', naast de wasbak, in een teiltje waarmee ik het water naar de dakgoot bracht. Voor het raam staan zes soorten thee. Op de deur foto's van Marlene Dietrich, mijn oudoom Krischan, Christian en Codelia. Van haar ook een foto ernaast op de kast, naast die van mijn broer Roeland. Op de andere kast: de koekjesdoos die Elhadji goed kende...





Mijn burens Marc en Karim. Links Karim in zijn kamer, waar ik maar één keer geweest ben. Hij kwam 's avonds langs en terwijl ik thee zette reden we samen in gedachten door Parijs. Rechts Marc in peignoir met een van zijn vele vrienden. Daarachter vele grammofoonplaten met Renata Tebaldi. Op de volgende pagina rechts een buste van Marie-Antoinette, de maquettes met kleren die hij voor haar ontwierp. Naast het gordijn waarmee douche en keuken afgedekt waren de robe die Marc 's avonds droeg, rechts de pruik en de juwelen. Op alle etsen en schilderijen: koningin Marie-Antoinette; misschien wel de grootste liefde van zijn leven...

IX

In een theatercompagnie

Mijn beroepsleven begon met schwung. Twee weken nadat ik mijn maîtrise ingeleverd had, was ik al regieassistent aan de Muntschouwburg in Brussel. En in oktober van hetzelfde jaar mocht ik grotendeels zelf de productie leiden aan de Staatsoper in Wenen. Maar daarna hadden de Herrmann's voorlopig geen werk meer voor mij. Ze zouden een jaar lang bezig zijn met de *Zauberflöte*, die na Salzburg in Brussel opgevoerd zou worden. En omdat ze hun producties zeer zorgvuldig voorbereidden, zou het na november 1990 nog minstens drie jaar duren voordat ik weer aan een van hun volgende opera's zou kunnen meewerken.

Wat nu? Het was geen simpele vraag. Het liefst was ik assistent van Peter Brook geworden. Hij is in mijn ogen de grootste levende theaterregisseur. Ik bewonder hem als kunstenaar, als theaterdirecteur en als mens. Voor mijn maîtrise heb ik hem mogen interviewen. Hij was ongecompliceerd, eerlijk en nam er zijn tijd voor. Aan het einde van ons gesprek gaf hij aan waar ik veel antwoorden kon vinden. Hij zei: 'Je moet gewoon goed naar je eigen vragen kijken. Kijk waar dat wat je zoekt werkelijk ligt: buiten in de wereld, of binnen in jezelf? Zo zul je de antwoorden vinden. Werp je niet met al je energie op mij en mijn werk. De vraag is niet 'Wie is Peter Brook?', maar uiteindelijk: 'Wie is Waldemar?' Na zo'n gesprek kon ik hem onmogelijk nog bellen met het verzoek of ik misschien als zijn tweede assistent koffie mocht komen zetten.

Het was een uitzonderlijk warme novembermaand; ik zat buiten op mijn dak met een deken en een kop thee, nam mijn dagboek en vroeg aan mezelf wat ik werkelijk wilde. In mijn dagboek schrijven is voor mij sinds mijn veertiende de beste manier om grip te krijgen op mijn leven. Dat neemt soms avontuurlijke bochten en ik heb niet altijd het stuur in handen, maar wanneer ik erover schrijf, dan heb ik ten minste de indruk dat ik er nog richting aan geef. Een dagboek schrijven is ook contact opnemen met je hart. Ik ben ervan overtuigd dat je daar een bepaalde energie hebt en wanneer die loskomt en vibrerend de wereld ingaat, kan iets of iemand contact met haar opnemen. In mijn leven is me dat op verschillende momenten overkomen: plotseling schijnt er een licht en gebeurt er iets dat me aantoont dat ik onder een goed gesternte geboren ben. Soms verschijnt ook een engel die me 'een helpende hand uit de



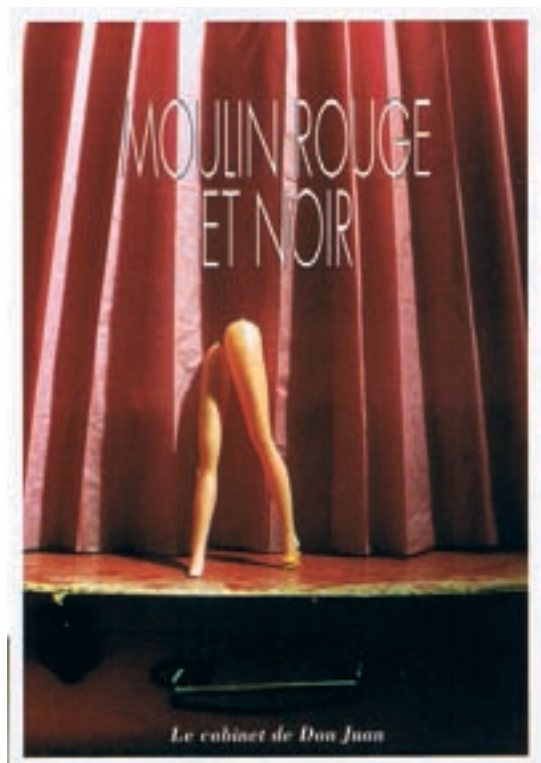
Naast de cimetière de Montmartre, tussen Moulin Rouge en Sacré-Coeur ligt het Théâtre de l'Atelier op de Place Charles Dullin. In de kelderruimte, het Théâtre de l'Atalante, speelde onze theatercompagnie in 1991 en 1992.

het einde van de eerste repetitieweek had moeten bekennen dat hij geen geld had om het decor te bouwen en wie dan ook te betalen. Het hele Borges-project moest afgezegd worden en hij schijnt sindsdien nooit meer iets geregisseerd te hebben.

Max zit nu de hele dag in een café en vertelt prachtige verhalen. En al zijn vrouwen blijven hem helpen. Ik vermoed dat zij samen sinds jaren zijn levensonderhoud betalen. Vraag me niet hoe hij dat doet. Ik heb hem zo goed gekend, maar toch nooit begrepen. Ik heb waanzinnig onder hem geleden en hem toch steeds bewonderd. Toen alles in elkaar stortte, zag ik ruïnes en zag hij luchtkastelen. Ik zag rook, hij zag hoop. Hij galoppeerde als Don Quichotte naar steeds nieuwe avonturen, ik probeerde hem als Sancho Pansa op mijn ezeltje te volgen.

Het Théâtre de l'Atelier in Montmartre. Aan de achterkant van het 'Atelier' het kleine 'Atalante' waar wij 'Sextuor Banquet' van Armando Llamas en 'Moulin Rouge, Le cabinet de Don Juan' speelden.





Een scene uit 'Sextuor Banquet' van Armando Llamas, 1991.

X

Marlene Dietrich



Hier woonde Marlene Dietrich, op Avenue Montaigne nr. 12. Ik kon haar huis vanaf mijn dak zien, en zij mijn chambre de bonne aan de Rue de Freycinet vanuit haar venster...

Je kunt in twee steden tegelijk wonen: de stad waarin je leeft en de stad waarvan je droomt. In de 'Sans-Famille'-jaren hadden het Parijs van mijn dagelijks leven en het Parijs waarvan ik droomde niets met elkaar te maken. Bij Max werkte ik overdag in een donkere repetitieruimte in de troosteloze banlieue, 's avonds kwam ik terug op mijn kamer in het statige *seizième*. In het donker stelde ik me voor dat de Place Rochambeau vol met koetsen stond omdat de hertogin van Galliera een groot bal gaf...

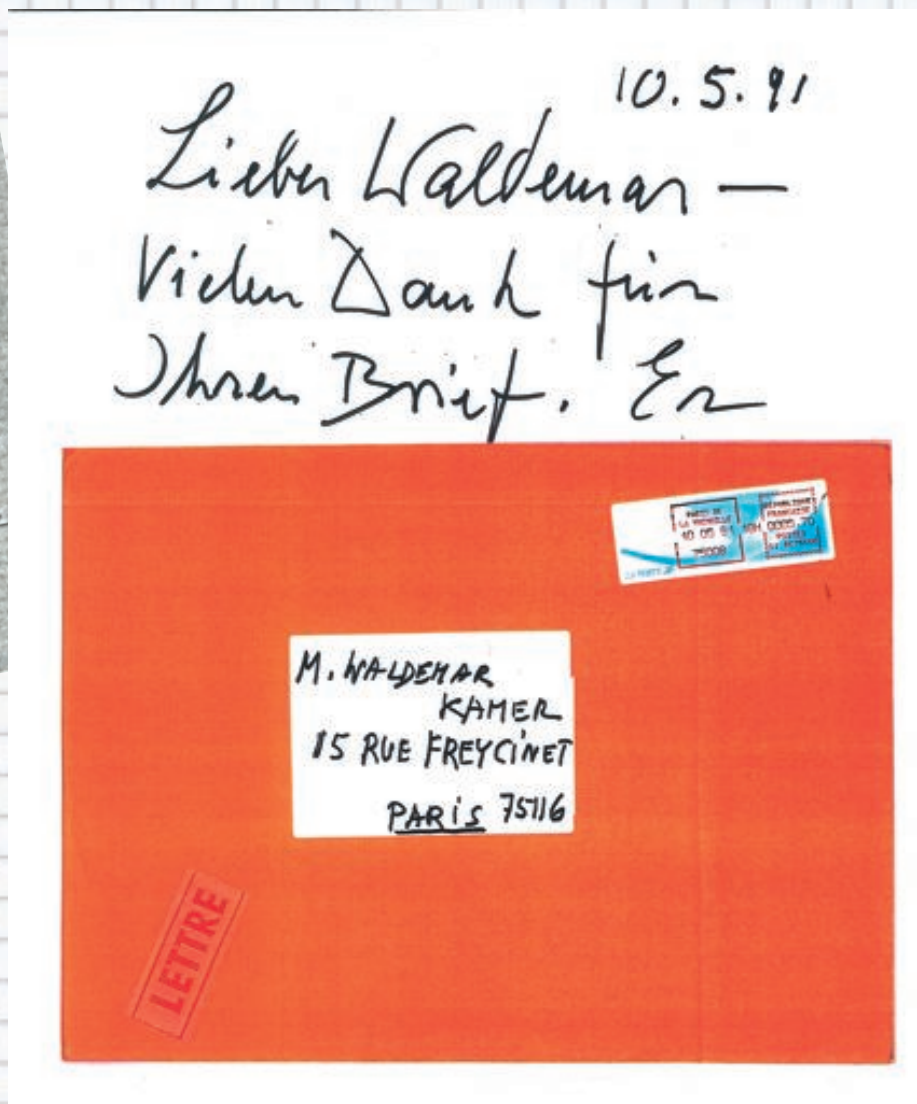
Het Parijs van mijn dromen is het Parijs van de negentiende eeuw. Daar was in Gennevilliers niets anders van over gebleven dan het hondenkerkhof aan de oever van de Seine. Tijdens de middagpauze ging ik er soms wandelen met een broodje in de hand. Ik probeerde me dan het leven van deze honden voor te stellen. Er ligt ook een leeuw uit een reizend circus begraven. Het verreweg grootste graf was voor 'Fifi', het hondje van prinses Demidoff, die nog bij keizerin Eugénie op schoot gezeten heeft. De Russische prinses liet ook een van de meest imposante graven op de Père Lachaise bouwen. Daar kwam ik een jaar later meermalen omdat ik in die buurt een goedkope repetitieruimte voor *Moulin Rouge* had kunnen vinden. De Père Lachaise is eigenlijk een groot bos vol verhalen midden in de stad. Ieder graf is een hele levensgeschiedenis. Al wandelend dook ik vaak in dit meer, in deze oceaan van levenslopen en kon zo even alle 'Sans-Famille'-problemen vergeten. Ook in Montmartre ligt een sfeervol oud kerkhof. Het mooiste graf daar is dat van Alphonsine Plessis, de beroemde courtisane, die in 1847 op slechts drieëntwintigjarige leeftijd stierf aan tuberculose. De graaf van Perrégaux heeft voor haar een zeer stijlvol graf van wit marmer laten oprichten met alleen haar initialen AP. Ze moest immers incognito blijven omdat destijds geen enkele respectabele familie een graf van een courtisane in haar buurt wilde hebben. Alexandre Dumas fils wilde juist wel naast haar begraven worden, want hij had over haar een roman geschreven die hem op zijn drieëntwintigste wereldberoemd maakte.

La Dame aux Camélias was het eerste boek dat ik las in de Rue Freycinet, in de winter van 1990. Het is een prachtige roman, die mijn geliefde Traviata tot inspiratie diende. Het verhaal begint met een bleke jongeman die bij de verteller aanbelt. Ik las: *Even later zag ik een lange jongeman*

ontzettend lief en attent van u. Ik heb de geretoucheerde sigaret niet begrepen en er niet voor bedankt. Maar het was niet nodig: ik ben een niet-roker! Ik beloof u graag dat ik er nooit mee zal beginnen! Alles Liebe daarboven. Uw Waldemar, die nog vaak aan u denkt'.

Een oude foto, ik vermoed van Johnny Engstead, uit 1935: in de Paramount Sudio in Hollywood tijdens het draaien van 'Desire' van Frank Borzage. Marlene stuurde mij de foto met deze opdracht: 'Liebe alles'. En toen wiste ze de sigaret in haar linkerhand uit...





XI

De jonge journalist



De Place des Vosges, hier haalde de assistente van Ingrid Caven mij af, want niemand mocht weten waar de diva precies woonde.

Mijn hele jeugd heb ik een schrijfmachine horen tikken. 's Nachts stond mijn wieg (eigenlijk een mand) op de keukentafel, maar de flat van mijn ouders was zo klein dat je alles kon horen. En ik hoorde hoe mijn vader artikelen schreef. Toen ik zes maanden oud was verhuisden we naar Brussel, waar hij de vaste correspondent van Der Spiegel werd. Nu lijkt het onvoorstelbaar dat het grootste Duitse weekblad in 1966 geen medewerker in Brussel kon vinden die Duits, Nederlands, Frans en Engels sprak. Maar toen nam men dus een tweeëntwintigjarige journalist uit Enschede aan, wiens Duitse vrouw zijn artikelen kon nakijken en die in het kennismakingsgesprek beweerde dat hij ook nog Engels en Frans kon spreken. Veel kon dat niet voorstellen, want mijn vader had al op zijn veertiende de school verlaten - maar die drie talen heeft hij binnen de kortste keren geleerd.

Zo groeide ik op met het idee dat je als journalist vooral durf en doorzettingsvermogen nodig hebt. Als kind zag ik 's avonds, wanneer ik naar bed ging, mijn vader achter zijn bureau zitten. En toen ik 's morgens opstond zat hij daar nog steeds. Door de rookwolken van zijn pijp vroeg hij dan: 'Is het al zeven uur?'. Wanneer zijn schrijfmachine niet tikte was hij op reis naar avontuurlijke bestemmingen. Hij had een levensgevaarlijk auto-ongeluk in Abou-Dhabi omdat de taxichauffeur als voormalig kameeldrijver nooit rijlessen gekregen had. Een jaar later was hij in Sicilië om over de maffia te schrijven. Toen het artikel verscheen sliepen mijn ouders met een pistool onder hun hoofdkussen, want de bandieten waren in de gevangenis beland en dreigden met wraak. Ik mocht die pistolen natuurlijk niet aanraken, maar had al gauw door dat die van mijn vader echt en die van mijn moeder nep was. En met deze revolvers in huis wist ik al vrij vroeg dat je als journalist een spannend leven leidt. Uiteindelijk ben ik ook journalist geworden, zonder auto-ongelukken in de woestijn en zonder pistool onder mijn hoofdkussen, maar met een nauwelijks minder kleurrijk bestaan. Ik werd 'cultureel correspondent' in Parijs.

Toen het einde van mijn studie in zicht kwam, ging ik op zoek naar een aanstelling als journalist, want ik wist dat je als kunstenaar ook nog een echte bron van inkomsten nodig hebt. Ook Chopin gaf op het hoogtepunt van zijn carrière nog gemiddeld zeven uur les per dag. En omdat

Het klinkt romantisch in mijn brief aan Marlene Dietrich: *'Het enige licht dat 's nachts nog brandt, de jongen die schrijft terwijl de anderen slapen'*, maar ik vond het helemaal niet romantisch. Ik keek over de daken van Parijs en had het gevoel de anderen te horen dansen, lachen en elkaar liefhebben terwijl ik achter mijn bureau als een soort 'werkmuis' onophoudelijk rondjes in een tredmolen draaide. Christian kwam in 1991 in de kerstvakantie naar Brussel, maar ik zat de hele tijd te schrijven. Hij las rustig een boek aan mijn zijde en viel in slaap. Toen het middernacht was aaide ik over zijn hoofd en zei zonder hem te wekken: 'Lieve jongen, dank dat je gekomen bent, sorry dat ik geen tijd voor je had - gelukkig nieuwjaar!'. En toen schreef ik verder. Dat was onze oudejaarsnacht.

Ik denk niet graag terug aan mijn drie galei-jaren. Maar wat zijn drie jaren in een heel leven? In het Japanse Bunraku gebruikt de marionettenspeler eerst drie jaar de rechtervoet, dan drie jaar de linker; daarna drie jaar de rechterhand en weer drie jaren de linker. Na twaalf jaar mag hij eindelijk het hoofd spelen. Dat heb ik me vaak voorgehouden: twaalf jaar leertijd. Waarom willen wij westerlingen altijd alles direct bereiken?

Onze correspondent in Parijs: boven met Eva Wagner-Pasquier in haar woning. Zij is zeer wantrouwend tegenover journalisten en ik ben de enige correspondent die zij ooit thuis ontving - met een glimlach. Onder met Cordelia in een hotel in Genève, gehypnotiseerd door Peter Greenaway. De hoogst intelligente cineast zei in tien minuten meer dan vele anderen in een uur. Ik ben hem overal gevolgd.



DE L'EUROPE THEATRE

Direction Giorgio Strehler



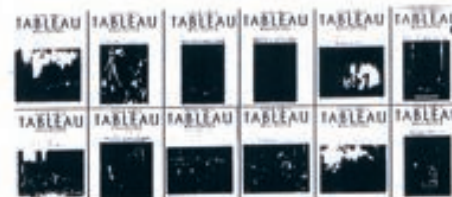
*À
Clal de Kunst...
de Foulard
rouge
Ingrid Caven*



I
N
G
R
I
D

C
A
V
E
N

Photo Serge LUTENS pour PARACOURT HOTEL



WALDEMAR KAMER [redacted], 75012 Paris,
Tel. [redacted] Fax. [redacted]

Paris, février 1995

Madame, Monsieur,

Après dix ans d'activités à Paris et bien dix mètres cube d'archives sur la vie culturelle un déménagement s'imposait. Je participe à "l'aménagement de l'est parisien" en quittant la colline de Chaillot pour m'installer derrière la Bastille dans le Faubourg Saint Antoine à l'adresse indiquée ci-dessus.

En notant mes nouvelles coordonnées je vous prie de bien préciser dans vos fichiers mes différents délais de bouclage. Je multiplie les supports pour éviter la routine et pour pouvoir consacrer deux à trois semaines sur un seul sujet.

- Vous connaissez entretemps le bimestriel néerlandais-allemand TABLEAU, premier magazine d'art au Pays-Bas en tirage et en âge - l'édition de février est notre centième !
- L'hebdomadaire allemand FOCUS a été lancé il y a deux ans à 200.000 ex et vend actuellement 620.000 ex. Maribel Königer traite les grandes expositions, j'écris tous les grands sujets de culture à Paris (interview de J. Toubon etc).
- Au sein de l'équipe allemande de RFI Maya Sachweh se taille la part de lion, je traite les sujets plus pointus et, avec beaucoup de plaisir, les musées hors de Paris.
- Par contre dans ma rubrique mensuelle "Pariser Streifzüge" de la Saarbrücker Zeitung (200.000 ex) je propose au lecteur un choix assez large pour ses visites culturelles parisiennes.
- Les grandes expositions font également l'objet d'une critique dans
 - Berliner Morgenpost (230.000 ex)
 - Bremer Nachrichten (220.000 ex)
 - Nürnberger Zeitung (100.000 ex)
- et
 - Stuttgarter Nachrichten (120.000 ex).

Je suis particulièrement heureux de pouvoir vous annoncer qu'en 1994 j'ai co-réalisé et réalisé mes premiers courts- et long-métrages pour la télévision allemande et je vous présente mes meilleurs vœux pour cette année 1995 !

STUTTGARTER
NACHRICHTEN

Bremer Nachrichten
WEEK END - 200.000 ex

BERLINER MORGENPOST

Saarbrücker Zeitung

NZ NÜRNBERGER
ZEITUNG
NÖRDBAYERISCHE ZEITUNG





XII

Interview met de minister



Het Ministerie van Cultuur, met blik op de Comédie Française en de tuinen van het Palais Royal. Hier heb ik drie ministers van cultuur geïnterviewd.

Toen ik als journalist begon was de veruit machtigste man van het culturele leven in Parijs de minister van cultuur. Jack Lang, in 1939 in de Vozege geboren en van 1981 tot 1993 zeven keer minister van cultuur in alle socialistische regeringen onder president Mitterrand, was en is een flamboyant figuur en vooral een uiterst capabele communicator. Zijn grootste wapenfeit was de verkiezing van Mitterrand in 1981. Hij liet Mitterrand in een helikopter landen middenin een rockconcert en registreerde de verkiezingsfeestelijkheden in het Panthéon. Hij liet de nieuwe president te voet door het Quartier Latin lopen, door het volk, de kunstenaars en de intellectuelen toejuichen en hem dan, een rode roos in de hand, de 'tempel van de onsterfelijken' binnenlopen. Als zestienjarige jongen in Brussel bewonderde ik al hoe de cultuur onder Jack Lang haar plaats terugveroverde. Het cultuurbudget werd verdubbeld naar twee miljard euro: geen land ter wereld gaf zoveel voor cultuur uit (0,96 procent van de staatsbegroting). Lang bedacht de 'Fête de la Musique' op 21 juni; een avond waar iedereen op straat muziek mag spelen en de 'Fête du Patrimoine' op 21 september; de dag dat alle openbare gebouwen en historische monumenten geopend zijn. En bij ieder feest kwam hij zelf als een popster met een vliegtuig of helikopter aangevlogen.

Over geen minister werd zo veel geschreven. Dat wist hij ook te arrangeren, want hij bedacht het *ministère de la communication*, verantwoordelijk voor de pers. Om de 'diversiteit van de pers te garanderen' besloot Lang alle gedrukte media te subsidiëren. De subsidie wordt ieder jaar opnieuw door het ministerie bepaald. Wanneer je dus boze dingen over de minister schrijft, loop je een grote kans om volgend jaar minder geld te krijgen. Jack Lang begon als minister van cultuur, later werd hij minister van cultuur en communicatie. Voor het tweehonderdste jubileum van de Franse revolutie kreeg hij in 1988 een extra portefeuille en werd hij tevens 'minister van de Grands Travaux en het Bicentenaire'. In 1991 werd hij dan ook nog minister van onderwijs, woordvoerder van de regering en *ministre d'état*. Jack Lang is de ongeëvenaarde recordhouder van het aantal ministerportefeuilles in de vijfde republiek.

Ik heb Jack Lang in 1988 voor het eerst op een persconferentie een vraag gesteld, maar hem nooit langer gesproken. Net voor de regionale



Interview met de minister van cultuur: Jacques Toubon zonder een notitie en Philippe Douste-Blazy zijn antwoorden aflezend van het papier op zijn bureau....



XIII

Vera Kouzmitchova



Het Conservatoire Serge Rachmaninoff op de Avenue de New York, in 1923 door Russische ballingen gesticht. In de kantine heb ik Vera Kouzmitchova leren kennen. Op 75 Avenue Niel bevindt zich vandaag nog de oude Russische thee-winkel van haar vader: Kusmi Tea...

Als kind droomde ik over Rusland: over de eindeloze steppes, over de taiga waar de berkenbomen buigen in de wind, over de toendra waar de Siberische tijger rondloopt, over de landschappen met een oneindige horizon, waar in de avondzon in de verte de gouden koepels van een klooster fonkelen. Rusland was een droomwereld vol machtige tsaren, boze bojaeren en krijgszuchtige kozakken. Ik herinner me nog hoe mijn grootmoeder mij bij het kaartenspelen over Pousjkin's novelle *De Schoppenvrouw* vertelde. Het was ook een van de eerste films die ik op de televisie mocht zien. Ik zie de beelden nog voor me: Hermann, die met cape en pluimenhelm door de straten van Sint-Petersburg loopt; de oude gravin die ooit eens de mooiste vrouw van Parijs was en nu als geest verschijnt om hem het geheim van de drie winnende kaarten te onthullen; de laatste scène: Hermann, die in een speelsalon schatrijk is geworden en die steeds weer zijn hele vermogen inzet om daarna met één kaart alles te verliezen. De laatste kaart is geen aas, maar een schoppenvrouw. Hij herkent het gezicht van de gravin die hem een cynische knipoog geeft en wordt gek... Ik vond het fantastisch; dat land wilde ik zien. Rusland zou 'de grote reis na mijn studie' worden.

De revolutie van 1917 heeft veel Russen naar Parijs en Nice verdreven, waar tot op de dag van vandaag een grote wit-Russische diaspora bestaat. Toen ik in 1984 naar Parijs kwam spraken de 'witten' over hun stad als Sint-Petersburg en de 'roden' hadden het over Leningrad, zoals de stad toen officieel heette. Via een vriend uit Berlijn ontdekte ik het Russische conservatorium, dat in zijn alternatieve reisgids werd aangegeven als 'het goedkoopste Russische restaurant van Parijs'. Daar wilden we natuurlijk naar toe. Aan de oever van de Seine, tussen het Trocadéro en het Palais de Tokyo, vonden we een huis in rode baksteen. Alles leek gesloten, alleen uit een klein keldervenster stroomde licht naar buiten.

Via een smalle trap belandden wij in twee kelderruimtes die barstensvol zaten met jonge mensen. Er werd veel gelachen en alleen maar Russisch gesproken. De muren hingen vol met foto's van zangers en boven op de koelkast, gevuld met wodka, stond een groot portret van Serge Rachmaninoff, die samen met andere ballingen in 1923 het conservatorium had opgericht. Damp kwam uit de keuken, waar een oude *baboesjka*

In de laatste maanden van haar leven schreven we elkaar alleen nog. Zij stuurde meestal een tekst en ik had dan een vraag. Bijvoorbeeld waarom ze onder haar meisjesnaam had opgetreden. Zij antwoordde: *'Wat vind je van Vera Schwob? Dat klinkt niet goed, maar Vera Kouzmitchova dat vult de hele affiche!'*. Ze kreeg een brief van een vrouw die haar in 1980 'Les adieux à Domrémy' had horen zingen en die om een cassettebandje vroeg. Vera schreef mij trots: *'Nu geef ik zangles per telefoon en leg ik uit hoe ik dat twintig jaar geleden gezongen heb. Je ziet Waldemar, wat mooi is, is eeuwig!'*. *'Ce qui est beau est éternel'* waren haar laatste woorden voor mij. Kort daarna werd ze negentig. De hele familie kwam, ook haar geliefde kleinzonen van het Ile Maurice. Toen ze weer weg waren, hield Vera gewoon op met eten. Niemand heeft het gemerkt. Enkele weken later bracht haar zoon Feodor haar naar het ziekenhuis, waar zij zacht is gestorven. Ik kreeg een overlijdensbericht. Achterop stond: *'Votre nom était là ! Surligné dans le carnet d'adresses - alors voilà...'*. 'Uw naam stond daar! Onderstreept in haar adresboek, dus hierbij...' Het was haar laatste boodschap voor mij.

Ontroerd belde ik haar zoon Feodor, met wie ik nog nooit gesproken had. Ik vertelde dat ik met Vera aan haar memoires had geschreven en vroeg of hij ze gelezen had. - 'Nee, weet u mijn moeder vertelde zo veel...'. Ik kon het gewoon niet begrijpen. Daar was zij tien jaar mee bezig geweest, de memoires waren aan hem en zijn broer opgedragen - en hij had ze niet eens gelezen. Ik wilde nog iets ter herinnering aan Vera doen en vroeg het Russische conservatorium of men een concert voor haar kon organiseren en misschien een lesruimte naar haar konden vernoemen. De directeur wilde erover nadenken. Hij bleek echter een echte Oblomov te zijn, iemand die al duizelig wordt bij het idee misschien eens te moeten werken. De Russische inertie kan soms net zo oneindig zijn als taiga en toendra samen. Na drie jaren vroeg ik of ik dan tenminste een foto van haar in het trappenhuis mocht hangen, naast een portret van haar geliefde Chaliapine. Ook dat zou weer werk kunnen zijn. Uiteindelijk mocht ik in de kantine, die toch al vol hing met kunstenaarsportretten, een foto van Vera ophangen, want de kantinebaas herinnerde zich haar nog heel goed.

Op Vera's verjaardag, op 4 april 2004, hebben we een kleine ceremonie gehouden. Haar zonen en de directeur van het conservatorium waren niet gekomen en ik zat alleen aan tafel met een vriend die Vera niet gekend heeft, maar die wel alle verhalen over haar wilde horen. De negentienjarige zoon van de kantinebaas hielp in de bediening en ik vroeg hem of hij zich Vera nog kon herinneren. - 'Natuurlijk, zei hij, wie zou haar kunnen vergeten. Zij had zò'n hart!' En hij hield zijn hand tien centimeter voor zijn borst. Ja, Vera had een groot hart, een enorm hart. Ze

wilde bij volle maan boven op een mooi kasteel klimmen om daar voor de sterren te zingen. Nu is zij zelf een ster geworden. Zij zou o zo trots zijn om haar naam in volle letters in dit boek tussen Marlene Dietrich en Rudolf Nouriev te zien staan. Ik zie haar stralend vragen: 'Is dat voor mij?'. Ja, Vera, het is voor jou.



VERA KOUMITROVA
ARTISTE LYRIQUE
51, RUE CHARDON LAGACHE, PARIS XVII

Le 8 Dec 99



ville!
jeu -

le
yats

la CARTE de la Route de guerre
VLADICAUCASE (à présent DZAOUDZIKAOU)

M. ELBOUS

KAZBEK

TIFLIS Georgie

BATOUS

à droite nous avions le flanc
des montagnes -
et à gauche le précipice -
(mais la route est très large)

Kazbek. "Le Roi du Caucase" 5.043 m. sur des points
calmés du Caucase près de la fameuse "passse de DARISL"
où, dans le poème de LERMONTOV était perché le monastère
dans le quel s'est enfoncé TAMARA lorsque le jour de ses
noces, son fiancé fut tué - et où toutes les nuits le DEMON,
devenu son amoureux de sa beauté, lui chuchotait des
choses de la beauté de son amour!

230

9

soit.... Et bien, on s'amusait très bien, c'était très bien.
Alors il y avait beaucoup de bals organisés par l'école
russe, il y avait le basketball-club russe, il y avait le
club russe sportif - les grands bals de l'Hotel Ruse etc.

Cordelia: Et vous étiez ensemble plutôt avec des
autres Russes ou des Français?

Véra: Et des Russes et des Français, et beaucoup de Sud
Américains, parce que en Amérique du Sud,
-à l'époque, il y avait toujours des révolutions

Alors à l'hotel où nous vivions, il y avait toujours des familles
sud-américaines. Des gens charmants, gais, enthousiastes, dansant bien
et aimant la musique. Nous avions beaucoup d'amis!

M: Vous avez vécu à l'hotel toute votre enfance?

Véra: Oui.

M: L'hotel Raphaël?

Véra: Hotel Farnèse.

M: Parce que votre mère ne voulait pas s'installer?

Véra: Oui. Non, elle était très bien! Alors comme Papa avait
de l'argent, nous occupions tout le palier: il y avait la
chambre de Maman, c'était le salon, avec le piano.
A côté, il y avait la chambre pour ma soeur et moi, plus la
salle de bain, et de l'autre côté du palier, il y avait donc
la chambre de mon frère. Et Fräulein, qui était venue avec
nous de Russie, avait sa chambre en haut, au septième étage.

M: Et votre père?

Véra: Mon père, il vivait séparément, mais dans le voisinage très
proche. C'était un homme exceptionnel, d'une grande bonté, j'en ai
d'esprit, toujours gai et tous nos amis russes l'adoraient. D'ailleurs
il faisait souvent travailler nos amis du Basket-Ball au jeu de
de Kumi - Thé (pour leur faire gagner un peu d'argent). Comme nous
venions aussi du Café, alors ils faisaient marcher la machine pour le service.
On livrait la marchandise à bicyclette. Il assistait d'ailleurs à
tous les matchs - Ah - c'était au Grand Pirkoum, Papa!
[Ma soeur et moi nous jouions parfois du Basket-B. Club Ruse - et mon
frère mari aussi. Nous étions très fiers et battions tous les autres clubs]

vi. page 44

Alors voilà,
tu voulais savoir comment nous sommes arrivés ici, eh bien
tu le sais à présent. Et sur mon invocation de chant, je peux
te parler avec autant de joie, si tu le veux.

(Fin de la cassette)

FIN



*Het laatste concert van Vera Kouzmitchova. 'Schouders van marmer, die de stem naar de hemel stuwden, waar God haar laat vibreren' - maar bij de herhaling kwamen de hoge noten er niet meer uit en keek de balalaikaspe-
ler bezorgd. Maar wij hoorden de muziek, haar hart en haar ziel. Na het concert knielde ik als een aanbieder voor haar neer en legde tegelijk mijn arm beschermend om haar heen. Zij was nog steeds zeer koket, want toen ik deze foto in het boek opnam zag ik dat zij hem lichtjes geretoucheerd had om enige grijze haren te verhullen - op haar 83ste. Wij dronken natuurlijk Kusmi-Tea, het merk dat haar grootvader had opgericht. Ik dronk meester 'Prince Vladimir'.*



XIV

Rudolf Noureev

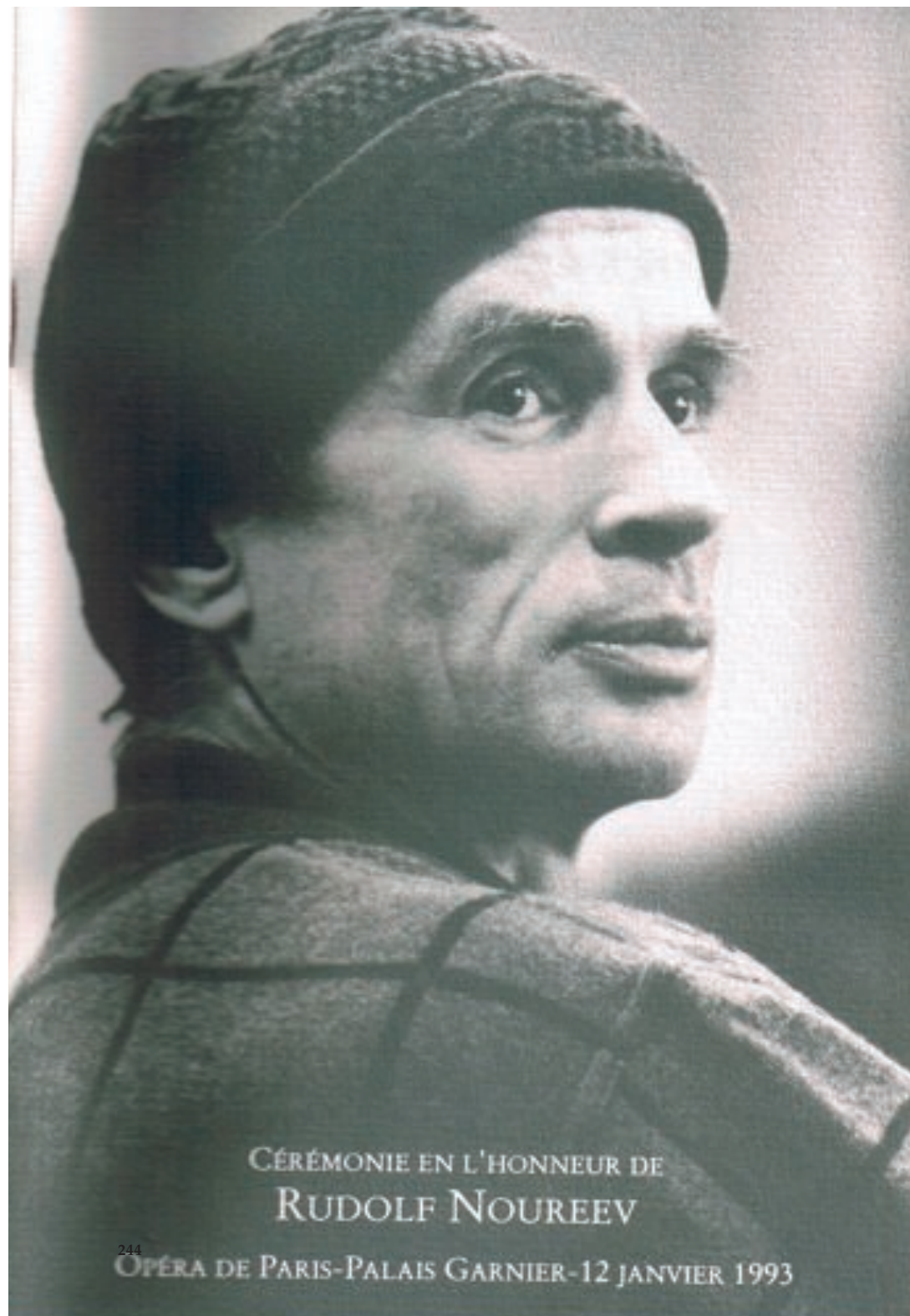


Het Palais Garnier, sinds 1875 de opera van Parijs. Hier vond in 1993 de rouwdienst voor Rudolf Noureev plaats...

Ik heb Rudolf Noureev nauwelijks gekend, maar hij heeft - zonder het te weten - een grote rol in mijn leven gespeeld. En ik heb een rol in zijn leven gespeeld, ook zonder het te weten. Het is een romanesk verhaal... De grote balletdanser was in het echte leven een complexe man, lang niet altijd de jonge prins die hij zo onvergetelijk op het toneel wist uit te beelden. Hij had drie nationaliteiten (de Russische, de Engelse en later de Oostenrijkse) en zeven huizen, maar zelf zei hij dat hij 'op de planken woonde'. Zijn naam werd in het Engels Nureyev, in het Duits Nurejew en in het Nederlands Noerejev geschreven. Ik schrijf Noureev, zoals hij het zelf deed en zoals het in Parijs onder zijn deurbel stond.

Rudolf Hametovitch Noureev werd op 17 maart 1938 in de Transsiberische trein geboren. Zijn moeder Farida was op weg naar Vladivostok, waar haar man Hamet als inspecteur in het leger benoemd was. Hun drie dochters Roza, Razida en Liliya waren erbij toen hun broertje in de trein-coupé op de wereld kwam, na Irkutsk ter hoogte van het Baikalmeer. Later zou Rudolf met deze geboorte in de trein de rusteloosheid verklaren die hem zijn hele leven vergezeld heeft. De familie was arm. Toen de oorlog uitbrak keerde Farida met haar vier kinderen naar Oufa in Bashkirië terug, waar ze bij haar zwager een onderkomen vond. De twee families leefden samen in één kamer. Rudolf sprak nooit over zijn jeugd maar vertelde wel dat hij als kind geen echte schoenen had en dat zijn moeder hem daarom 's winters door de sneeuw op haar rug naar school droeg. Zij moet een lieve en warme vrouw geweest zijn. Ze slaagde erin om met haar vier kinderen naar een balletvoorstelling te gaan, wat een onvergetelijke indruk op de vijfjarige Rudolf maakte. Het was een Tartaars sprookje: *'De zang van de zwanen'*.

Vanaf dat moment wilde Rudolf danser worden. Hij wilde de prins van het sprookje zijn. Zonder dat zijn vader het wist kreeg hij bij een zekere mevrouw Oudelskova les in volksdansen, tot hij op zijn vijftiende Oufa verliet om bij de klassieke Vaganova-dansschool in Leningrad te auditeren. Dat was allesbehalve makkelijk, want hij was eigenlijk al veel te oud. Hij nam danslessen totdat de balletmeester Alexander Pouchkine uiteindelijk de intussen zeventienjarige Noureev in zijn balletklas opnam. Hij maakte in amper drie jaar een grote danser van hem en in 1958 wil-



CÉRÉMONIE EN L'HONNEUR DE
RUDOLF NOUREEV

244
OPÉRA DE PARIS-PALAIS GARNIER-12 JANVIER 1993





DER ZWEITE FAUST
(Akte VI)

Juliane Wollgang von Cramér

[illegible]

LE SECONDE FAUST
(Acte V)

Johann Wolfgang von Goethe

[illegible]

THE BOSTON BALLET

D. VORONIA WELLS, Founder and Artistic Advisor
 VERLETTE VERDY, Artistic Director
 JOEL GARRON, President

PRINCIPAL FINDINGS

Elaine Beane Marie Christine Meyer
 Stephanie Isenhardt Linda Young
 Yoko Morikawa Hazel Aulick
 Ben Cunningham Doug Edwards
 Sharon Parsons

telugu

Leslie Jones	Katey Killalea	Diana Mili
Stephanie May	Penelope Royal	
Richard Dickinson	Jean-Philippe Marland	

© 2000 by John Wiley & Sons, Inc.

Little Bear, Beth Dancy, Loring Delf, Anna Marie Heston, Anne Hagan, Kristine Manning, Gayle Marshall, Lori Martin, Stuart Pearson, Debra Pinn, Leigh Spence, Sharon Stone, Shantell Taylor, Linda Tervagie, Victoria Vavos, Doreen Wadson, Susan Williams, Carolyn Yon

Christopher Adams, Gregory Aron, Arlene Arlin, Debra Cantor, Earl Cordish, Alfred Kirsch, Art Kolligian, Randall Kohn, Victor LaFoss, Arthur Luth, Jeffrey Pappin, Paul Pink, Alexander Price, Isaac Rabinov, Valeri Seiden, Robert Taylor, Christina Zimmelman

Register and Ballroom Masters: JAMES CAPP • CARTONE BOND
 Register Choreographers: BON CUNNINGHAM • BRUCE WELLS
 Company Teacher: DEBRA (DE) O'DONNAN
 Music Director: DAVID COMANDAY

Opéra de Paris
Palais Garnier

Cérémonie en l'honneur de Rudolf Noureev

Mardi 12 janvier 1993
10h

Les portes de l'Opéra Garnier seront fermées à 9h45

247

Programme

Johann Sebastian Bach : L'Art de la Fugue
Fugue n°1

Alexander Sergeyevich Pospelov : Engine Designer
 Chapter 1, sections 47, 48, 49, et 50

Lord Byron : *Manfred*
Act 1, scene 2

Johann Sebastian Bach : *Artème pour flûte et orchestre à cordes*
René Frenay, flûte

Michael Aagaard: Winner

Johann Wolfgang von Goethe : Le second Faust
Acte V

Arthur Ransford : Illustrations
Globe

Peter Hans Ybarrakowski
Anders vanthale die Quastur n't

Allocution de Monsieur Jack Lang
Ministre d'État, ministre de l'Éducation nationale
et de la Culture

Johann Sebastian Bach
L'art de la Vierge
Fugue n°15 (Gebrauch)

Les musiciens sont dirigés par Jérôme Pillemer
Vikram Sola : Maxime Théberge

246

XV

Mijn 'vijftien minuten'



Het Hôtel de Ville, het stadhuis van Parijs; in de grote receptiehallen braken mijn vijftien minuten aan...

Rudolf Nouréev heeft een grote rol in mijn leven gespeeld. Maar dat was pas na zijn dood. Het gebeurde op de dag van zijn begrafenis. Vanwege de komst van de minister en enkele vip's werden de deuren van het Palais Garnier een half uur van tevoren gesloten, om te voorkomen dat er een terrorist op het laatste ogenblik nog in of uit kon. De wachtende gasten maakten beneden aan de trap een praatje. Ninel Kourgakpina las zenuwachtig nog eens het Poesjkin-gedicht door dat zij voor de televisie-camera's zou moeten voorlezen. Ezio Frigerio was met zijn vrouw Franca Squarciapino gekomen en zij spraken met Patrice Chéreau, die als de grootste levende Franse regisseur wordt beschouwd en zich zo ook gedroeg. Hij nam al sprekend een clip uit zijn vestzak om zijn nagels te knippen. Ik heb dit nog nooit iemand *en public* zien doen; in de prachtige marmeren entreehal van het Palais Garnier op de begrafenis van Rudolf Nouréev vond ik dat stijlloos. Ik draaide me om en ging een meter verder staan.

Toen kwam Ezio Frigerio op mij toe en vroeg: 'Jongeman, wie bent u eigenlijk?'. Ik vertelde dat ik regieassistent was en dat ik hem zeer bewonderde. Dat was niet gelogen. Van de vijf mooiste decors die ik ooit heb gezien zijn er twee van Karl-Ernst Herrmann (*La Traviata* en *De drie zusters* van Tsjechov) en drie van Ezio Frigerio (*L'illusion Comique* van Corneille, Mozarts *Le Nozze di Figaro* en alle decors die hij in Brussel maakte). Ik kan ze nu nog zo voor de geest halen. Vera had gelijk: 'Wat mooi is, is eeuwig!'. Frigerio was meer dan eens zo oud als ik en de meeste regisseurs met wie hij werkte waren ver boven de zestig. Nouréev werd begraven en met hem verdween een wereld. Nooit meer zou hij zulke weelderige producties maken als het Oriëntaalse decor van *La Bayadère*. En op dat ogenblik stond er een jonge man voor hem die vertelde dat hij met zijn decors groot geworden was en hem bewonderde. Met de geste van een *grand seigneur* gaf hij mij zijn kaartje en zei: 'Hier is mijn nummer, als u mij ooit eens nodig heeft, bel...'. Zo ben ik operaregisseur geworden.

Niet zo maar ineens natuurlijk, maar op die dag is het wel begonnen. Ik droeg het telefoonnummer van Ezio Frigerio op zak en ik droomde ervan ooit met hem te kunnen werken. Achteraf lijkt het zo vanzelfsprekend: na een assistentschap, wordt je vanzelf regisseur. Dat is absoluut

gen. Van 1993 tot 2003 ging ik iedere zomer naar het festival in Salzburg. Maar toen kwam het 'Regie-Theater'. In Mozarts *Entführung aus dem Serail* werd het regieconcept dat Konstanze en alle vrouwen niet in de harem van Bassa Selim maar in het eigentijdse burgerlijke huwelijk worden opgesloten. De ouverture begon met twintig dansende bruidsparen die spoedig ruzie kregen en de hele avond lang draaiden wasmachines en werden hele bergen was gestreken. Het verhaal was moeilijk te volgen, want de rol van Selim was geschrapt en werd afwisselend door de verschillende protagonisten uitgesproken. Konstanze bedreigde dus zichzelf met 'Martern aller Arten' - geen wonder dat de zangeres in haar aria weinig overtuigde. Het publiek was zo woedend, dat de voorstelling onderbroken moest worden.

De *Entführung* was ooit mijn eerste productie als assistent geweest, en deze uitvoering had me echt geschokt. Om bij te komen ging ik de volgende avond naar een 'normaal' theaterstuk, *De Meeuw* van Tsjechov. Maar ook hier weer teksten die niet in het stuk stonden en video. Nina, een jong meisje in de provincie wil actrice worden en is verliefd op een toneelschrijver die bij buurvrouw Arkadina op bezoek is. Ze vraagt hem hoe het leven in Moskou is. Trigorin antwoordde: 'Ja ik hou van Bangkok, de meisjes neuken er zonder vragen te stellen, het is eerlijke sex...' Was dit citaat, ik vermoed van Houellebecq, echt nodig om het stuk te actualiseren? De regie was lamentabel. En toen Arkadina een of andere nerveuze uitbarsting kreeg - die niet in het originele script staat - en wel twintig keer schreeuwde: 'Ich halte es nicht mehr aus', stond een deel van het publiek op en riep terug: 'Wij houden het ook niet meer uit!'. De voorstelling moest onderbroken worden en weer ik stond gefrustreerd op straat... Ezio kan hier gewoon om lachen, ik niet. Ik zie het als een verkrachting van de stukken waarvan ik houd. Ik heb tien jaar geleden alles gelezen wat ik maar over Gluck, Orpheus en Orfeo kon vinden; tegenwoordig wordt aan jonge regisseurs gevraagd dit vooral niet te doen en 'vrij' te werken. Hun associaties zijn zo talrijk en uiteenlopend, dat zij er kennelijk ook zichzelf in verliezen. Het reddende argument luidt dan: 'Zie, dat is onze hedendaagse maatschappij'. Dat daar chaos en geweld heersen weten we wel en ik denk niet dat het de opgave van kunst is onze maatschappij net zo 'plat' te illustreren als het medium televisie dat doet.

Na zulke voorstellingen ben ik dagen, soms zelfs wekenlang down. Maar Ezio zegt dat trends komen en gaan en hij hoopt dat we over tien jaar weer net zoveel samen kunnen doen als tien jaar geleden. Mijn carrière gaat op het ogenblik langzamer, maar Ezio kan gelukkig nog steeds in hetzelfde ritme verder werken. Toen ik dit boek schreef had hij drie premières in één maand: *Don Giovanni* in Madrid, *Don Carlo* in Toulouse

en *La Forza del Destino* in Zürich. Het waren geen reprises maar nieuwe producties met overal fantastische kritieken. Werken houdt jong; Ezio is zesenzeventig maar lijkt vijfenvijftig. Toch zal ook hij er op een dag niet meer zijn.

Enkele jaren geleden belde Franca vanuit een ziekenhuis. Ezio had een hartinfarct gekregen, er zat een bloedpropje in de aorta en men durfde niet te dotteren. De dokter zei dat het in de komende minuten of uren voorbij zou kunnen zijn en Ezio wilde nog een keer met mij praten. Hij zei rustig: 'De dokter denkt dat ik er misschien niet lang meer ben, ik wilde je nog even zeggen wat je al lang weet: dat ik je altijd graag heb gemogen'. En hij wilde de hoorn op de haak leggen. Ik riep hard: 'Ezio! Ezio - is het erg?' - 'Wat?' - 'Het idee om te sterven?' Hij zei: 'Nee, als dit mijn leven was, dan is dit het geweest - maak je maar geen zorgen' en hij legde op. Gelukkig liep het goed af. Ik mocht Ezio bellen maar niet bezoeken, want hij wilde niet zwak gezien worden. Nog in het ziekenhuis begon hij alweer nieuwe decors te ontwerpen en zijn bed was bezaaid met tekeningen. Ik hoop dat hij nog lang zal leven. Omdat ik van hem houd en omdat de wereld armer zal zijn op de dag dat hij verdwijnt. Hij is niet alleen een van de grootste decorateurs; Franca en hij zijn de laatste 'grands seigneurs' die ik ken.



CHRISTOPH WILLIBALD GLUCK
Orfeo ed Euridice

Delfin LINDA MAGUIRE
Euridice MACHELO BAUMANS
Amore NICOLÉ AGOSTI

Musikale leiding MARC MINKOWSKI
Regie WALDEMAR KAMER
Dances EZIO FRIGERIO
Kostuums CORDELIA DVOŘÁK
Licht VINÍCIO CHELI
Choreografie RENATE POOK
Dramaturgie CORDELIA DVOŘÁK
Koorleiders SEMYON ROZIN
Assistent-chef YVON REPÉRANT
Regisseur VOLKER BRACHER

AMSTERDAMSE BACH SOLISTEN
KOOR VAN DE NATIONALE REISOPIERA

Partituurleider JERRY BOSCHMANS en EDUARD BRADJE
Houdingscoördinator JUDITH BAKKER, MARIËKE DIJMAN, LUNNIE HYSON,
MAARTJE KROONMAN, TASSIO FERRARO, WIM CAST, BOY MULDER, ALFRED BONGEN
en MEL KAM VIL, WIM FRANKEN, RAYMOND SPARKING samen

De decors zijn vervaardigd in de ateliers van Spazio Scenico, Rome.
De kostuums zijn vervaardigd in de ateliers van de Nationale Reisopera.
De prenten zijn gemaakt in het atelier van kop- en granaatbedrijf Linnemeeuw-Wien.

Orfeo ed Euridice

CHRISTOPH WILLIBALD GLUCK

NATIONALE
REISOPIERA



Het 'Grand Théâtre' (1780) van architect Victor Louis in Bordeaux. De feestverlichting voor onze Orphée met verlichting op het dak, fakkels aan de zuilen en kaarsen voor de ramen.

Sommige huwelijksgasten kijken uit de ramen, terwijl de pages met kandelars rondlopen, elegante dames de sluier van Euridice brengen en de heren luit spelen en rozenblaadjes over de binnenkomenden gasten uitstrooien.







De ceremoniemeester Amore wekt de postiljons d'amour, die als ware deugnieten een dutje deden; de voorstelling begint. Orfeo ed Euridice worden met hun mannen en vrouwen aan elkaar voorgesteld.

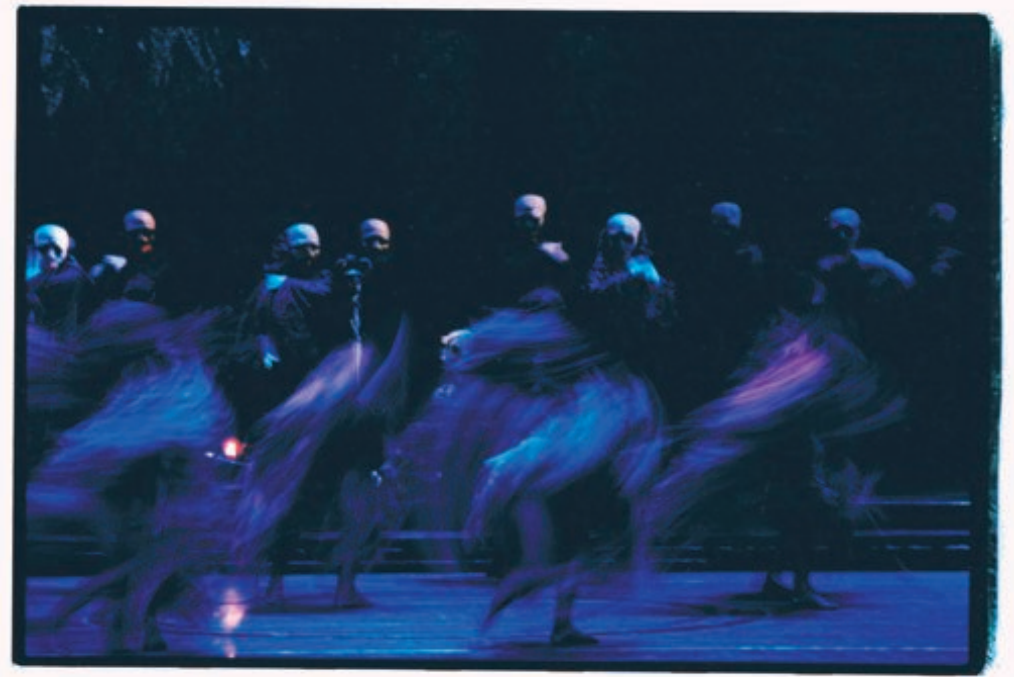


Zij dansen met elkaar en Amore ziet dat het om een prinselijk huwelijk zonder ware liefde gaat. Hij besluit Euridice naar het dodenrijk te ontvoeren. De nacht breekt aan, treurzangen weerklinken in het paleis.





Orfeo treurt om zijn geliefde. Amore verschijnt in een nieuwe gedaante, de staf van de ceremoniemeester wordt een pelgrimsstaf. Orfeo wordt geïnitieerd in een vuurcirkel, de muren worden doorzichtig en hij betreedt zonder angst het dodenrijk.



Hier willen de furiën (de dansers) en de versteende larven (het koor) hem geen doorgang geven - tot hij met het vuur (de muziek) hun versteende harten weer laat kloppen. De rotsen openen zich, de ochtend breekt aan.





In het Elysium betreedt Orfeo (met een hypnos-masker) een voor hem onbekende wereld: het rijk van de vrouw, van de ziel, waar Euridice met de gratiën vertoeft.

De zalige geesten brengen Orfeo (die niets ziet) en de gesluierde Euridice bijeen en voltrekken een mystiek huwelijk.

Maar op de terugweg naar de gewone wereld verliezen beide hun 'blinde vertrouwen'. Orfeo neemt het masker af, Euridice sterft en haar bruidssluier wordt haar lijkwade.

Amore verschijnt met zijn helpers en voltrekt het huwelijk, niet meer tussen prins en prinses, maar tussen man en vrouw. Allen zingen 'trionfi Amore', maar de postiljons d'amour vinden dat ook zij aan dit verhaal hebben bijgedragen.





Maar op de terugweg naar de gewone wereld verliezen beide hun 'blinde vertrouwen'. Orfeo neemt het masker af, Euridice sterft en haar bruidssluier wordt haar lijkwade.



Amore verschijnt met zijn helpers en voltrekt het huwelijk, niet meer tussen prins en prinses, maar tussen man en vrouw. Allen zingen 'trionfi Amore', maar de postiljons d'amour vinden dat ook zij aan dit verhaal hebben bijgedragen.



XVI

Marie-Joséphine Durand



De Square Trousseau langs de Rue du Faubourg Saint-Antoine. Hier woonde Marie-Joséphine Durand sinds 1925 en woon ik sinds 1994; vlakbij de Marché d'Aligre, misschien wel de mooiste markt van Parijs.

'Een nieuwe woning is een nieuw leven' stond op de kaart die Cordelia mij bij mijn verhuizing stuurde. Ik had zoveel over mijn nieuwe woning en mijn nieuwe leven gedroomd. Het zou mij alles geven wat ik tot dan niet gehad had. In mijn nieuwe onderkomen zou ik alles doen wat voor mij tien jaar lang in Parijs niet mogelijk geweest was: vrienden uitnodigen voor het eten, feesten geven en een bad nemen. Ik wist precies wat er allemaal zou zijn: een keuken, een badkamer en heel veel sfeer. De woonkamer zou geel worden. Maar geel is een gevaarlijke kleur, er mag geen blauw inzitten. Ik ging met Cordelia naar verschillende Spaanse restaurants om te kijken wat je met geel allemaal kan doen. Ik koos voor een warm *'jaune Poussin'*. Voor de keuken wilde ik een weelderig bordeaux-rood. Alleen bij het schilderen had ik angst dat de kleine ruimte nu nog smaller zou lijken en mengde er wat wit bij - een catastrofaal idee, want zo werd mijn keuken roze en dus later ook maar geel. Mijn slaapkamer zou groen worden, niet te licht en niet te donker. Ik vond een salie-groen, dat ik met een spons op een donkergroene ondergrond aanbracht. Met zulke kwesties was ik jarenlang bezig.

De meeste van mijn vrienden zijn van een *chambre de bonne* verhuisd naar een studio (een grote kamer met een kookhoek), daarna naar een *deux-pièces* (woon- en slaapkamer) en weer later naar een *trois-pièces* (een studeer- of kinderkamer extra). Ik wilde meteen naar een driekamerwoning. Al jaren tevoren opende ik een spaarrekening, want bij de verhuizing zou ik niet alleen de hele inboedel moeten kopen en de woning in mijn kleuren willen schilderen, maar ik zou ook nog op één dag vier maanden huur moeten neertellen: twee maanden garantie, een maand commissie en een maand gewone huur.

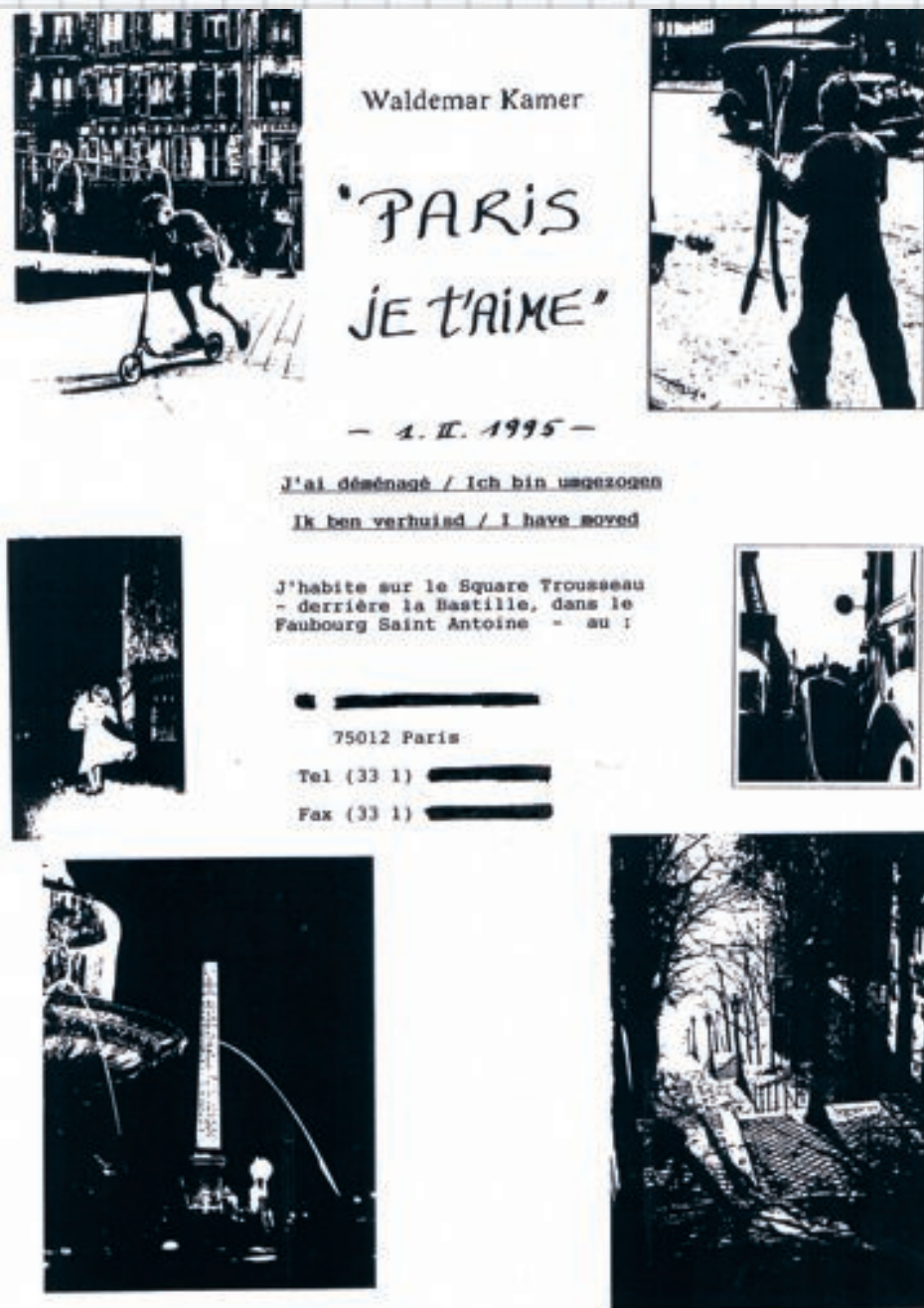
Ik kon mijn droomwoning dus precies beschrijven: parket, marmeren schouwen, sierlijsten langs het plafond, helder, rustig, zicht op bomen - en natuurlijk niet te duur. Alle makelaars antwoordden dat het in mijn prijscategorie compleet uitzichtloos was. Ik ben in maart 1994 begonnen met zoeken. Dat was een fulltimebaan, want je koopt 's morgens vroeg de krant, leest de advertenties, belt en gaat er direct naartoe. Een mooie woning is meestal op dezelfde dag al verhuurd. Ik vond alsmaar niet wat ik zocht. Na vier maanden zoeken begonnen mijn vrienden druk op mij uit

cher Waldemar
 veuillez excuser
 ma sœur, elle est
 malade en ce
 moment.
 merci

P. 28/3

Cher Waldemar,
 Merci de votre aimable petit mot.
 Mais je préférerais que vous ne
 veniez pas demain, je crains
 que ma sœur soit désagréable
 avec vous. J'espère qu'avec
 le printemps son humeur sera
 meilleure bientôt.
 Joyeuses Pâques pour vous !
 Profitez bien de votre jeunesse !
 encore merci pour
 votre gentillesse. Marie





Op mijn eerste verhuisbericht stonden trots de studentenkaarten. Tien jaar later waren het foto's van mijn nieuwe wijk en van de 'ville lumière', waar tussen de grands hôtels op de Place de la Concorde en de kleine cafés in Montmartre hele romans geschreven worden - het Parijs dat ik wilde gaan verkennen.

De Square Trousseau. In 1902 werd het vroegere ziekenhuis van de abdij - waarvan een zekere Armand Trousseau de laatste directeur was - afgebroken en er kwam plaats voor een 'square', een pleintje met een parkje. Alle huizen werden met het witte kalksteen van Parijs gebouwd, alleen de Fondation Rothschild heeft rode baksteen, om te symboliseren dat daar arbeiders wonen. In het paviljoen worden regelmatig door schoolfanfares en orkestjes kleine concerten gegeven.



De Marché d'Aligre. De oude markthal met het rode dak werd door de laatste abdis Gabrielle-Charlotte de Beauveau gebouwd, vlak voordat zij met de andere koningsgezinde nonnen de guillotine opgestuurd werd. De markt speelt zich sindsdien vooral af op de straat. Wanneer de klok van het kleine wachthuisje, waar vroeger de gewichten gecontroleerd werden, één uur slaat moet iedereen ophouden met verkopen.



Mijn vrienden van de markt. Erna - in 1919 in Wenen geboren - wil nog een keer een wals met mij dansen, Eskendar heeft altijd een spreuk paraat voor mij, zoals 'avec une orange tout s'arrange' en Yolande vertelde mij haar leven: zij staat precies op de plek waar haar schoonmoeder al in 1900 bloemen verkocht.

Monsieur Oumansour voor de winkel die hij leidt met zijn zeven broers. Hij is matrassenmaker, een van de vele beroepen die spoedig niet meer zullen bestaan. Hij komt 's morgens een doorgelegen matras halen en brengt die 's avonds weer terug. Hij woont in een chambre de bonne boven mij en behoort tot de mensen in mijn wijk die kunnen lezen.



XVII

Brief van een onbekende



De bewoners van de herenhuizen langs het Parc Monceau hebben het voorrecht 's avonds na sluitingstijd nog met een eigen sleutel door het park te mogen wandelen. In zo'n herenhuis woonde de prins die mij ontving...

Op een dag kreeg ik een brief van een onbekende. Niet per postbode, niet per postduif maar, zoals in de 21e eeuw gebruikelijk, per e-mail. De onbekende - die via een schuiladres schreef en slechts een voornaam gaf - had mij in de opera gezien en mijn mail-adres via het internet gevonden. Hij vroeg toestemming om mij te mogen schrijven en informeerde voorzichtig of iemand er een probleem mee zou hebben als wij met elkaar zouden corresponderen. Ik antwoordde dat niemand gekwetst zou zijn als wij dit deden en vroeg waarom hij mij wilde schrijven. Er kwam een uitgebreid antwoord. Louis was zijn tweede voornaam. Hij kon mij 'om historische en familiale redenen' zijn voor- en achternaam niet noemen, omdat hij de vierendertigste in zijn familie was die deze naam droeg... Ik viel van mijn stoel: vierendertig generaties met dezelfde naam, dat zijn minstens tien eeuwen familiegeschiedenis! Hij had mij op de begrafenis van Rudolf Nouriev het gedicht van Goethe zien voorlezen en was mij sindsdien regelmatig tegengekomen zonder dat we ooit met elkaar gesproken hadden. Hij had een druk mondain leven, was net in Rome, Napels, Capri, Marbella en St. Tropez geweest en vloog de week daarop naar de Caraïben. Hij schreef mij omdat hij genoeg had van al die mensen 'die achter je aan lopen om redenen die niets met je werkelijke persoonlijkheid te maken hebben: geld, titel, macht en relaties'. Hij zocht een vriend die *franchise, humour, esprit* bezat - openhartigheid, humor en het typisch Franse *esprit* (tegelijk geestig en geestrijk). Hij dacht dat ik misschien die lang gezochte vriend zou kunnen worden. Daarom had hij 'duizend vragen' aan mij. De eerste was: 'Houd je van Parijs?'

Wat een brief! Ik las hem meerdere keren met groeiende sympathie voor die onbekende. Maar het was niet gemakkelijk daarop te antwoorden. Mijn antwoord zou via een click in de internetruimte verdwijnen zonder dat ik wist waar naartoe en hoe de man die mijn brief zou lezen eruit zag. Ik wist noch hoe hij heette noch wat hij de hele dag deed. Om hem te leren kennen zonder naar zijn naam, leeftijd en beroep te hoeven vragen, stuurde ik hem de 'vragenlijst van Marcel Proust', vergezeld van mijn eigen antwoorden. Vraag 1: Je belangrijkste karaktertrek? Mijn antwoord was 'enthousiasme', Louis schreef: 'de behoefde om geliefd te worden'. Vraag 2: De kwaliteit die je bij een man zoekt? Ik: 'oprechtheid,

XVIII

De bohémiens



De Salle Wagram op de Avenue Wagram. Hier vond in 2003 het Carnaval Interlope plaats, het mooiste carnaval van mijn leven...

In mijn nieuwe woning begon ik weer aan een nieuw leven in Parijs. Iedere dag, ook wanneer het regent en ik moe ben, zeg ik tegen mezelf: 'Wat heb ik het toch goed hier!'. Bij mijn komst nam ik me voor iedere avond de open haard te branden en de krant alleen nog maar in bad te lezen. Dat is me niet gelukt maar ik kook uitsluitend met ingrediënten die vers van de Marché d'Aligre komen en heb sindsdien geen griep meer. In mijn nieuwe woning kon ik ook eindelijk al mijn vrienden ontvangen.

Het begon al bij de verhuizing. Mijn spullen stonden in de Rue Freycinet, in de kelder van Christian en op mijn kamer in Brussel. Ik bezat dan misschien nauwelijks meubels, maar des te meer boeken en archieven en een indrukwekkend aantal dozen met alles wat ik sinds mijn vijftiende op de vlooiemarkt gekocht had. Het inladen en het transport ging eigenlijk al mijn krachten te boven, ik kon onmogelijk in mijn een-tje al deze dozen ook nog zes verdiepingen naar boven sjouwen. Ik vroeg op drie ochtenden steeds zes verschillende vrienden om hulp; één per etage. Daarna nodigde ik iedereen uit voor een lunch in het kleine Spaanse restaurant aan de Square. De baas, Pascal, had er ook net zijn intrek genomen en op de tweede dag bood 'het huis' de wijn aan. De dag erna waren er meer vrienden dan etages. Op de Square worden regelmatig films opgenomen en er komen dan veel mensen kijken in de hoop een bekende acteur in actie te zien. Er stond net een jonge man voor mijn deur toen ik met twee zware verfpotten in mijn handen kwam aanlopen. Ik vroeg of hij even de code van de deuropener voor me wilde intoetsen. Hij ging mee naar binnen om de volgende deur open te houden. En toen hij zag dat er geen lift was, droeg hij ook nog een pot verf mee naar boven. Als dank hiervoor kreeg hij 'un verre' en we keken van het balkon naar de filmset op de Square. Daarna ging ik weer aan het schilderen. Eric had die middag vrij en bood aan te helpen. Wij schilderden samen en luisterden naar muziek. Om geen verfvlekken te krijgen had hij zijn kleren uitgedaan en op mijn bed gelegd. Toen belde een vriend aan en ik stelde hem voor: 'Eric, die ik een uur geleden op het trottoir heb leren kennen!'. Eric bloosde en we lachten om de situatie.

staan om naar de markt in Rungis te rijden. Roland, de man van Yolande, zei dat hij zich in zijn jeugd ook 'goed geamuseerd' had en de oude saladeverkoopster wilde de volgende dag precies weten hoe het geweest was. Toen ik beschreef dat we ook gewalst hadden kreeg Erna grote ogen. Zij vertelde mij dat ze in 1919 in Wenen geboren was en met een accent dat ik nog nooit bij haar vernomen had vroeg zij: 'Nimmst mi mit?'. - Erna dreigde dat zij 'niet meer met mij zou spreken' als ik haar de volgende keer niet naar het bal zou uitnodigen.

In een café nam ik met Nicolas een eerste croissant. Daar had ik altijd van gedroomd: in Parijs te ontbijten terwijl de markt opgebouwd wordt (een scène uit de roman *Giovanni's room* van James Baldwin). Op dat moment, in de roes van de voorbije nacht, had ik voor het eerst het gevoel Parijs pas ten volle te beleven, volledig, geheel en helemaal.

Uitgebreide diners met veel vrienden, zo stelde ik mij het bohème-leven in Parijs voor. Deze kaart staat sinds tien jaar in mijn keuken: 'Het leven is wat wij ervan maken!'...





Boven (v.l.n.r.): Didier, Gracia, Bernardo, Manuel, Christian - met een aangeboren gevoel voor stijl zijn al mijn vrienden met een zwarte trui bij elkaar gaan zitten - dan Luis (lachend), Fleury, François-Xavier, Olivier (die bedient), Julien en Damien. Onder: Bernardo, ikzelf, Julien en Juliette.

Boven (v.r.n.l.): Martin, Julien, Pierre - je ziet slechts zijn handen terwijl hij een van zijn beroemde grappen vertelt - Konstantin (een Russische danser, net als Nouriev in Oufa geboren), zijn vrouw Isabella uit Turijn, ook danseres, Bolek, een Pool, en ik. Daaronder links: Damien, Martin en op de rug gezien Mathieu. Rechts mijn regie-assistent Jérôme. Onder: het eten-tje met Damien, Martin (links) en Mathieu (rechts met varkensneus), voorafgaand aan het Carnaval Interlope...



La vie de Bohème:
rechtsboven het boek, boven
Gauguin in hemd, orgelspe-
lend en Wagner zingend in
het atelier van Mucha.
Rechts Jérômes eigen show en
links de Carnaval Interlope.



Het Carnaval Interlope. Rechts: Stéphane als Bretons meisje op de rode loper van de Salle Wagram. Onder: de koninginnen van het bal in een loge: links bloemen, rechts 'oerdames' en in het midden Régis, die sprekend op Toulouse-Lautrec lijkt. Links: Didier als Joséphine Baker en daaronder Paulo als 'Almodovar-cocotte' en Antoine met een 'cul de Paris'. Alle kostuums zijn zelfontworpen en zelfgemaakt - een werk van soms maandenlang...



XIX

Aurian



De tuinen van Les Halles, de vroegere markthallen van Parijs. Hier vond de meest verrassende ontmoeting van mijn leven in Parijs plaats...

Een jaar later, op 6 maart 2004, ging ik weer naar het Carnaval Interlope. Ik had net *La Sonnambula* aan de opera in Avignon hernomen. Alles was fantastisch gelopen en er waren zelfs vijf operadirecteuren naar de première gekomen, maar ik voorvoelde dat dit - tenminste voor enige tijd - mijn laatste opera zou zijn. Het lot zou mij op andere paden sturen. Mijn vrienden en mijn regieassistent Jérôme lachten om dit pressentiment, maar de innerlijke stem zou gelijk krijgen. Een tijd was voorbij, iets nieuws was op komst.

Wat het zou zijn wist ik nog niet. Ik voelde alleen dat het met schrijven te maken zou hebben en ik dacht aan de kroniek over mijn familie waarmee ik al vijftientig jaar bezig ben en die ik als mijn 'levenswerk' beschouw. Het schrijven van mijn familiekroniek is iets heerlijks, iets fascinerends maar ook iets gevaarlijks. Het is net als duiken, je gaat de diepte in, je lost je op in stilte en hoort je eigen hart bonzen. Het hier en nu lijkt plotseling heel ver weg en wanneer je niet oplet verlies je het contact met de wereld om je heen. Wanneer na zes maanden schrijven twee maanden opera volgen is dat geen probleem, maar nu was er geen verdere productie in zicht en moest ik ervoor zorgen om meer onder de mensen te komen. Zo begon ik al twee maanden op voorhand met de organisatie van een uitje met mijn bohème-vrienden naar het Carnaval Interlope, die op de avond van mijn terugkeer uit Avignon zou plaatsvinden. Samen met hen wilde ik mijn nieuwe levensfase in Parijs met een 'groot akkoord' inluiden.

De vrienden die er de eerste keer niet bij waren geweest hadden inmiddels van 'het mooiste carnaval van mijn leven' gehoord en waren zeer gemotiveerd om er naartoe te gaan. Maar of zij het willen of niet, bij bohémiens heerst er regelmatig een onbeschrijflijke chaos. Ik gaf hen wel vier keer de datum op, maar op het laatste moment bleek niemand het juist genoteerd te hebben. Julien wilde de zaterdag daarvoor bij mij langskomen, maar ik was nog niet in Parijs. Damien vroeg of ik eerst bij hem een aperitief wilde komen drinken en had niet gelezen dat ik tevoren weer een etentje bij mij georganiseerd had. Laurent confirmeerde dat hij naar Le Tango zou komen, terwijl het feest in de Salle Wagram zou zijn en toen we al lang aan tafel zaten belde Michel en vroeg of het

*'Ich ließ meinen Engel lange nicht los,
und er verarmte mir in den Armen
und er wurde klein, und ich wurde groß:
und auf einmal war ich das Erbarmen,
und er eine zitternde Bitte bloß.*

*Da hab ich ihm seinen Himmel gegeben, -
und er ließ mir das Nahe, daraus er entschwand;
er lernte das Schweben, ich lernte das Leben,
und wir haben langsam einander erkannt...'*

Mijn relatie met Aurian heeft precies één jaar geduurd. Misschien mocht het niet langer. Misschien moest ik hem loslaten zodat hij kon 'zweven' en ik, of ik het wil of niet, andere dingen zou gaan doen. Hij was mijn engel en ik heb ontzettend veel van hem gehouden, maar hij moest gaan. Engelen blijven niet - maar het is mooi te weten dat zij bestaan.



'Twee mannen die naar de maan kijken' van Caspar David Friedrich. Ik schreef op de achterkant een strofe van 'An den Mond' van Goethe: 'Selig, wer sich vor der Welt ohne Hass verschließt'. Zo waren onze eerste maanden: 'gelukkig zoals...'

Epiloog

Ook ik heb van Parijs gedroomd...



In mijn dromen zag ik de *ville lumière* twinkelen, de lichtstad waar be-roemde mensen leven, waar gravinnen diademen met diamanten en re-vue-girls gordels van bananen dragen, waar in de *grands hôtels* op de Place de la Concorde en de kleine cafés in Montmartre hele romans geschre-ven worden. Toen Aurian mij verliet, spatte die droom uiteen. Het was alsof ik door de *ville lumière* heen keek en het dorpje uit de steentijd zag dat de Romeinen *Lutetia* noemden: een paar hutten aan een ondiepe ri-vier, verder niets. Alle wegen die ik in deze stad had ingeslagen leken aan die moerasachtige oever dood te lopen.

Net als vijftien jaar eerder zat ik weer met mijn dagboek in de hand en tuurde net als Emma Bovary naar de horizon in de hoop dat ergens in de verte een schip zou verschijnen dat mij naar een andere existentie zou brengen. En toen dat niet kwam, dook ik in het verleden. Ik ordende mijn gehele correspondentie. In de schoenendozen met oude brieven vond ik het plan van Spencer met de plek in de schouw van zijn chambre de bonne waar hij zijn geld verstopt had, het kleine 'artikel' van Elhadji, de brief van Marlene Dietrich enzovoort. En toen vroeg iemand die sinds vijftien jaar mijn artikelen leest me totaal onverwacht: 'Waldemar, waar-om schrijf je geen boek?' Er ging een explosie door mijn hoofd. Schrijver worden? Dat zou zin geven aan alles wat voorafgegaan was. Het leek alsof het lot een 'windstilte' over mijn woelig bestaan had gelegd - mijn opera-carrière stond stil, Aurian was gegaan en ik moest vanwege mijn rug plat liggen - met het doel dat ik nu zou kunnen getuigen over wat ik in Parijs had gezien. Het leven had zich in zekere zin 'teruggetrokken', zodat ik er met de nodige afstand over kon schrijven.

In slechts enkele uren nam dit boek bezit van me. Iedere vorm van weerstand was nutteloos en de volgende ochtend stond het hele concept. Het leek alsof alle verhalen al geordend in een grote wolk boven mijn hoofd zweefden en ik slechts de hand was waardoor zij op het papier vloeiden. Het boek schreef zich als vanzelf, iedere dag negen uur lang. Het bracht ook veel in beweging, want tijdens het schrijven beleef je de-zelfde gebeurtenis nog eens uit een heel ander perspectief en komen er

Personenregister

A

Agathe, mondaine schilder van het soort dat alleen nog in Parijs, Monaco, Rimini en Hollywood lijkt te bestaan.

Danielle Ajoret, ex-lid van de Comédie Française, mijn eerste theaterlerares.

Arletty (1898-1992), grote Franse actrice, tijdens de laatste dertig jaar van haar leven blind en eenzaam in een kleine woning in Parijs.

Andrea, Italiaanse bohémien, kwam met een Erasmus-beurs naar Parijs.

Aude, bij haar begon ik als Au pair-jongen en sliep in een garage.

Aurian, kwam als een engel in mijn leven.

B

Abdel Benyahia, werd in 1986 door de politieman Patrick Savrey (dronken en buiten dienst) doodgeschoten en sindsdien vergeten.

Benoît, samen met Bettina en Reitze “boezemvriend” uit mijn schooltijd in Brussel, stelde me aan graaf Conrad voor.

Patrick Berthet, verloor tijdens de demonstraties van 1986 een hand.

Bernardo, bohémien in Parijs, begon als filosofiestudent.

Bertrand, mijn eerste vriend aan de Sorbonne.

Peter Brook, directeur van de Bouffes du Nord, voor mij de grootste van de levende theaterregisseurs.

Erik Bruhn, Deense danser, samen met dame Margot Fonteyn de meest belangrijke partner van Rudolf Noureev.

C

Ingrid Caven, actrice en zangeres, ex-echtgenote van de Duitse cineast Rainer-Werner Fassbinder, leeft sinds dertig jaar in Parijs.

Mme de Chevreuil, dochter van Mme Serpant in de Rue de Varenne, moeder van Marie-Louise en François-Xavier.

Christian, (ex)docent aan de Sorbonne, sinds 1986 mijn beste vriend in Parijs.

Graaf Conrad, flamboyante schilder die mijn chambre de bonne overnam.

Cordelia, kwam naar Parijs met vele dromen en werkte later in de opera met mij samen.

D

Marlene Dietrich (1901-1992), grote Duitse actrice, koos wegens Hitler voor het Amerikaanse staatsburgerschap, woonde vanaf 1972 in een huis in Parijs dat ik vanaf mijn tweede chambre de bonne kon zien.

Philippe Douste-Blazy, ex-minister van cultuur, minister van Buitenlandse Zaken in 2005/07.

Marie-Joséphine Durand (1902-2005), mijn lieve buurvrouw die haar hele leven voor haar zuster Marthe en voor anderen gezorgd heeft.

Jérôme Duval, student die tijdens de manifestaties van 1986 een zware schedelbreuk opliep.

E

Eleanor, de dame met de bontcape, moeder van Gwendoline.

Elhadji, mijn turbulente buurjongen in de Rue Freycinet.

Emmanuelle, schilder en decorontwerpster, vrouw van Max.

Erna, saladeverkoopster op de Marché d'Aligre, werd in 1919 in Wenen geboren.

F

Fabienne, geschiedenisstudente die mij als samba dansende “cheer-girl” tijdens de studentendemonstraties van herfst 1986 ondersteunde.

Herrman Falk, mijn medebewoner in 1988/89, werkte overdag in een plasticfabriek en ging ‘s avonds naar de Franse les.

Martin Freudenstein, danser en bohémien in Parijs.

Ezio Frigerio, voor mij de grootste levende decorontwerper, ontwierp bijna alle decors voor Giorgio Stehler en Rudolf Noureev.

H

Hadji Ali, oude marktverkoper en tegelijk ook een eerbiedwaardige grijsaard.

Harald, ‘Deense student’, die in werkelijkheid een Fransman was.

Henri, danser op ons bohèmefeest, die daarna naar Bali vertrok.

Ursel en Karl-Ernst Herrmann, regisseursechtpaar dat ik aan de opera in Brussel en Wenen mocht assisteren.

J

Jean-Marc, acteur bij Périmony, droomde ervan regisseur te worden.

Jean-Michel, acteur bij Périmony, leefde in een voormalig spoorwegdepot achter de Bastille en speelde gewelddadige rollen.

Julien, danser, literatuurstudent, journalist en mijn neef in Parijs.

Justine, actrice, vriendin van Jean-Marc (en soms ook regisseuse).

K

Vera Kouzmitchova (1911-2001), Russische zangeres met een groot hart.

Alain Krüger, Chef-redacteur van L'Autre Journal, later van Première.

L

Steve Lacy, jazz-saxofonist bij wie ik de eerste nacht in Parijs overnachtte.

Mme Lambert d'Averdoing, bij haar huurde ik mijn eerste chambre de bonne.

Jack Lang, ex-minister van cultuur, recordhouder van het aantal ministerportefeuilles in de vijfde republiek.

Armando Llamas, Spaans-argentijnse auteur, schreef Sextuor-Banquet.

Lolo, de hoofdtechnicus van de ‘Compagnie Sans Famille’.

Prins Louis, nam via een anonieme brief contact met mij op.

Luis, vriend van de Sorbonne met temperamentvolle moeder en rustige vader.

M

Marc, buur in de Rue Freycinet, modeontwerper die als Marie-Antoinette verkleed met zijn vrienden ‘Paris by night’ verkende.

Maria, conciërge in de Rue de Varenne, echtgenote van Domingo en moeder van Patrick en Linda-Caroline.

Maria-Victoria, conciërge in de Rue Freycinet, ook uit Portugal.

Mathieu, bohémien, in de Martinique geboren, studeerde boswezen in Canada om daarna in een bioscoop in Parijs te werken.

Max, regisseur met wie ik drie jaren de ‘Compagnie Sans Famille’ geleid heb.

Maxime, vertelde me alles over het verleden van zijn familie - maar niet over het heden.

N

Nicolas, bohémien, in Mexico geboren.

Rudolf Noureev (1938-1993), Russische danser, vanaf 1984 ballet-directeur van de Opéra de Paris.

O

Malik Oussekinge, student die tijdens de demonstraties van 1986 door de politiemannen Jean Schmitt en Christophe Garcia doodgetrapt werd.

Monsieur Oumansour, matrassenmaker, mijn bovenbuur.

P

Patricia, ‘mijn vriendin’ aan de Sorbonne, later ontmoette zij Alfred.
Jean Périmony, heerste als een kleine Napoleon over zijn theaterschool.

R

Jean-François Rigal, student die tijdens de demonstraties van 1986 een oog verloor.

Roberto, archeoloog die 22 dode talen leest maar in het dagelijks leven met handen en voeten spreekt.

Roeland, mijn jongere broer.

S

Mme Salvara, oude ‘bonne martiniquaise’ in de Rue de Varenne.

Franca Scuarciapino, bekende kostuumontwerpster in theater, dans, film en opera, echtgenote van Ezio Frigerio.

Serge, mijn onderbuur, werd in ons huis geboren, waar zijn moeder in 1955 een winkel als ‘marchande de couleurs’ opende.

Serge, hoofdredacteur van het niet meer bestaande kunstblad Muséart, die een zeer eigen methode had om intellectuele auteurs te “ontremmen”.

Mme Serpant, in haar chambre de bonne in de Rue de Varenne heb ik van 1984-88 gewoond.

Anne Sicco, regisseuse met wie ik in Montepulciano, Cahors en Berlijn werkte.

Spencer, buurman in de Rue de Varenne, ging naar een kokschool en wandelde met een heel eigen methode door Parijs.

T

Jacques Toubon, ex-minister van cultuur, daarna minister van justitie.

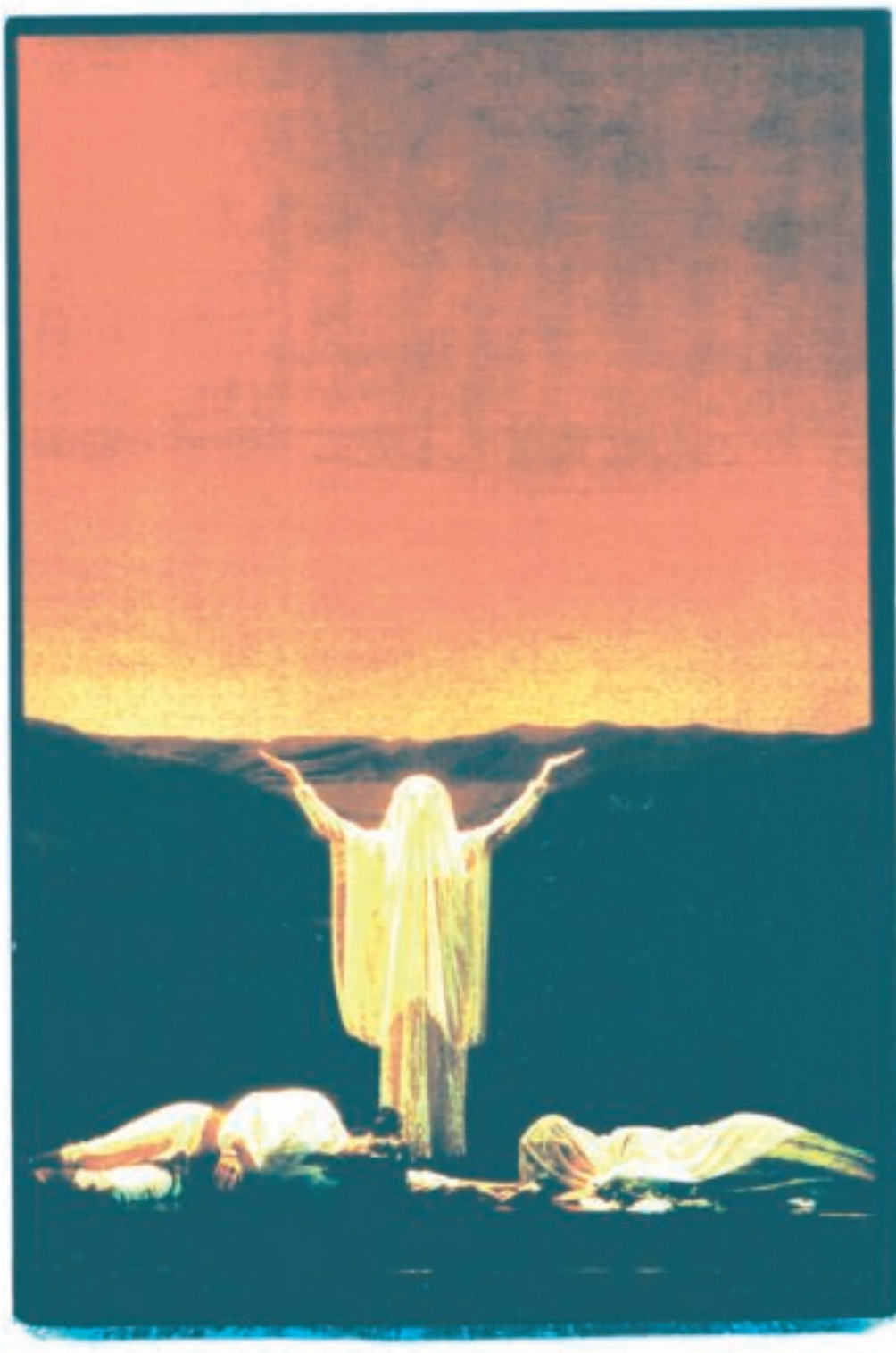
V

Vincent, mijn oudere broer.

Y

Yolande, bloemenverkoopster op de Marché d’Aligre, staat met haar kleinzoons Thomas en Marco op de plek waar haar schoonmoeder al in 1900 stond.

Uit respect voor de personen die me zeer intieme verhalen uit hun leven vertelden, heb ik enkele namen veranderd.



Inspiratiebronnen

Literatuur

James Baldwin (1924-1987). *Giovanni's Room* was de eerste roman die ik over Parijs las. De scène waarin Giovanni 's morgens na een doorwaakte nacht met de verteller in een café in de Hallen ontbijt sprak zeer tot mijn verbeelding.

Honoré de Balzac (1799-1850) schreef in *La Comédie Humaine* de meest uitgebreide beschrijving van het Parijs van de negentiende eeuw. Hij probeerde zijn permanente schuldenproblemen op te lossen door een '*femme avec de l'argent*' te trouwen - wat hem enkele maanden voor zijn dood ook lukte.

Jean Cocteau (1889-1963) was voor mij het model van de volmaakte kunstenaar in Parijs. Over hem schreef ik mijn theaterstukje op de acteer-school, bij hem vond ik de zin: '*a little too much is just enough for me*'.

Alexandre Dumas (1802-1870), bekend om zijn historische romans, is de meest gelezen Franse auteur in het buitenland. Graaf Conrad ontwikkelde met *De drie musketiers* een passie voor Lodewijk XIV, die als kind zonder vader zijn weg moest vinden in het toen opstandige Parijs.

Alexandre Dumas fils (1824-1895) werd wereldberoemd met de roman *La dame aux Camélias* over de courtisane Alphonsine Plessis, die op haar 23ste aan tuberculose overleed en op de Cimetière de Montmartre begraven werd (vertaling: Pieter Beek). Verdi maakte uit deze roman de opera *La Traviata*.

Gustave Flaubert (1821-1880). Ik vond in *Madame Bovary* het meest elegante Frans dat ik ooit gelezen had en kon mij met Emma identificeren die van een ander leven droomde en in gedachten tochten door Parijs maakte (vertaling: Hans van Pinxteren).

Edward M. Forster (1879-1970). De roman *Maurice* maakte na de film van James Ivory in 1987 een grote indruk op mijn vrienden. Conrad identificeerde zich met Clive die zich verstoppt, anderen met Maurice, die voor zijn homoseksualiteit uitkomt.

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832). Ik kende veel van zijn gedichten uit het hoofd, droeg aan Arletty *Nähe des Geliebten* voor door de telefoon, schreef *An den Mond* op mijn eerste kaart aan Aurian en vergeleek mijn leven met de ‘*Lehr-und Wanderjahre*’ van Wilhelm Meister in een brief aan Marlene Dietrich. Op de begrafenis van Rudolf Nouriev las ik een scène voor uit de *Faust II* (vertaling: Nico van Suchtelen).

Julien Green (1900-1998) was de eerste Amerikaanse auteur die in de Académie Française werd opgenomen. Ik zag de oude schrijver op zijn dagelijkse kerkgang en hij nodigde mijn vriend Paul uit Brussel voor de thee uit.

Sacha Guitry (1885-1957) was een rasechte parisien: vol esprit en nooit om een *bon mot* verlegen. Acteur, auteur, regisseur en cinéast schreef hij 130 theaterstukken die (bijna) allemaal in Parijs spelen.

Jean de La Fontaine (1621-1695). Zijn *Fabels* worden nog steeds door vele Franse scholieren uit het hoofd geleerd. Mijn buurjongen Elhadji speelde *De krekels en de mier*, ik *De twee vrienden*.

Thomas Mann (1875-1955). Zijn laatste roman *Die Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull* was mijn geadoreerde hoofdkussen-boek toen ik naar Parijs kwam. Met Krull die overdag in een Grand Hotel als liftboy werkte en ‘s avonds als marquis de Venosta optrad, kon ik me destijds moeiteloos identificeren.

Hector Malot (1830-1907). De roman *Sans Famille* over een weesjongen die met zijn hond door de wereld trekt en op de kermis zijn geld verdient, inspireerde Max voor de naam - en de leiding! - van onze theatercompagnie.

Sandor Marai (1900-1989). De Hongaarse auteur werd na de eerste vertaling van *Gloed* in 1999 wereldbekend. Terwijl de roman in Duitsland en Nederland bovenaan de bestsellerlijsten stond, had in Parijs - behalve prins Louis - nog niemand ervan gehoord.

Henri Murger (1822-1861). Zijn *Scènes de la vie de bohème* is mijn lievelingsboek over het bohèmeleven in Parijs. Het boek inspireerde Puccini tot de opera *La Bohème* en met Christian en Fabienne gebruikten wij een hoofdstuk als ‘scenario’ voor een groot feest.

Alexander Poesjkin (1799-1837). Als kind droomde ik van Rusland toen mijn grootmoeder me zijn novelle *De Schoepenvrouw* voorlas, waaruit Tsjaikovski een opera maakte; net als het gedicht *Eugen Onegin* dat Ninel Kourgakpina op de begrafenis van Rudolf Nouriev voorlas.

Marcel Proust (1871-1922). *A la recherche du temps perdu* is het meest geciteerde boek in dit boek. Cordelia las *Op zoek naar de verloren tijd* op haar kamer, Conrad wilde het - op een zeer speciale manier - samen met me op onze kamer lezen en Louis en ik schreven er lange brieven over. Iedereen die in Parijs tegen de vergetelheid schrijft beroept zich op dit magnum opus.

Rainer Maria Rilke (1875-1926) was al in mijn vroege jeugd een voorbeeld voor me. Net als hij wilde ik een ‘kosmopoliet’ worden en bewonderde ik Rodin. Net als hij woonde ik op mijn 27ste nog in een chambre de bonne in Parijs. Ik vertolkte de figuur van Rilke in *Immemoriam* in Montepulciano en in *Das Testament* in Brussel. Marlene Dietrich doopte het gedicht *Herbsttag* (vertaling Peter Verstegen) om in *Einsamkeit* en de *Engellieder* (niet in het Nederlands vertaald) hielpen me later om over eenzaamheid heen te komen.

Fred Uhlman (1901-1985). In *Reunion* vond ik mijn eerste Conrad in de literatuur: Conrad von Hohenfels die in de jaren dertig in Duitsland een romantische vriendschap begint met Hans, een joodse jongen uit zijn schoolklas.

Oscar Wilde (1856-1900), al in de proloog genoemd, was voor mij een symbool van Parijs, waar hij in armoede stierf. Op de eerste dag bezocht ik zijn graf op de Père Lachaise - en dat van Chopin, een andere buitenlander, maar die wel in Parijs het geluk vond.

Marguerite Yourcenar (1903-1987). In *Le coup de grâce* ontmoette ik mijn tweede Conrad in de literatuur: de baltische Junker Conrad, die met zijn vriend Eric tegen de Russische revolutionairen vecht. Louis droomde ook van zo een mannenvriendschap.

Stefan Zweig (1881-1942), *Die Monotonisierung der Welt*. Een visionaire analyse uit 1925 hoe de radio onze wereld zou veranderen lang voordat de televisie uitgevonden werd: ‘Met de radio zal de Amerikaanse verveeling, die amusement biedt zonder inspanning, zich ook in Europa verspreiden’.

Opera

Aida (1871) van Giuseppe Verdi, mijn tweede productie met Ezio Frigerio.

Die Entführung aus dem Serail (1782) van Wolfgang Amadeus Mozart, mijn begin aan de opera als assistent van Ursel en Karl-Ernst Herrmann in Brussel in 1990 (en daarna in Wenen). In 2004 zag ik het weer in een andere regie in Salzburg en herkende het stuk niet meer - de rest van het publiek ook niet.

Götterdämmerung (1876) van Richard Wagner, vierde en laatste deel van zijn opus magnum *Der Ring des Nibelungen*. De vijf uur durende opera met pauken en bazuinen klonk hele nachten lang over de daken van de Rue Freycinet toen ik mijn eerste artikelen schreef.

Idomeneo (1781) van Wolfgang Amadeus Mozart. Geen gemakkelijke opera voor een jonge regisseur, een collega-Herrmann-assistent had destijds te hoog gegrepen en faalde ermee.

Le nozze di Figaro (1786) van Wolfgang Amadeus Mozart. Strehlers legendarische productie uit 1973 voor de opera van Versailles en het Palais Garnier (met decors en kostuums van Ezio Frigerio) wordt dertig jaar later nog in Parijs, Milano en Wenen gespeeld.

Orfeo ed Euridice (1762) en *Orphée et Eurydice* (1774) van Christoph Willibald Gluck, mijn eerste operaregie in 1996 in Enschede en in 1997 in Bordeaux. Raniero di Calzabigi schreef het libretto in een postkoets, nadat hij samen met Casanova een speelzaal in Parijs gerund had en wegens vals spel moest vluchten.

Manon (1884) van Massenet, de eerste opera die ik samen met Aurian bezocht. Hij hilde toen Des Grieux zong 'mais le bonheur est passager' en neuriede op de terugweg de aria van Manon 'je suis encore tout étourdie', 'duizelig en verdoofd' van geluk.

Les pêcheurs de Perles (1863) van Georges Bizet. Met deze opera ben ik praktisch geboren. Mijn moeder speelde harp in het orkest van Opera Forum toen ze hoogzwanger van mij was, bij de ouverture 'bokste' ik in haar buik, bij het beeldschone (en moeilijke) duo van Zurga en Nadir bewoog ik niet.

La Sonnambula (1831) van Vincenzo Bellini, mijn derde productie met Ezio Frigerio (in 1998 in Lausanne, in 1999 in Lissabon en Bordeaux, in 2001 in Como, Cremona en Pavia en in 2004 in Avignon).

La Traviata (1853) van Giuseppe Verdi, na de roman *La dame aux Camélias* van Alexandre Dumas fils. Toen ik in 1987 de productie van Ursel en Karl-Ernst Herrmann in Brussel zag wilde ik het liefst het toneel oplopen om te zien hoe zij dat alles deden.

Die Zauberflöte (1791) van Wolfgang Amadeus Mozart. *De Toverfluit* wordt meerdere keren in dit boek genoemd, de laatste keer in 2004 als regieproject samen met:

Zoroastre (1749) van Jean-Philippe Rameau, naar de Perzische profeet Zarathustra, die Nietzsche inspireerde en als 'Sarastro' ook in *De Toverfluit* opduikt. Zeer zelden gespeeld - en voor mij een regieproject dat niet doorging.

Ballet, muziek, theater

L'Avare (1668), theaterstuk van Molière, in mijn herinnering vooral verbonden met mijn buurjongen Elhadji in de rol van de geldgierige Harpagon.

Assepoester, oud Chinees sprookje, in Europa sinds de middeleeuwen verspreid - met zeer kenmerkende verschillen tussen de Duitse versie van Grimm en de Franse van Perrault, waar het perfecte gedrag op een hofbal centraal staat.

De Bayadère (1877), ballet van Marius Petipa op een muziek van Ludwig Minkus naar 'Indische' gedichten van Théophile Gautier. Prins Solor was de eerste rol van Rudolf Noureev in Parijs in 1961 en de Bayadère zijn laatste choreografie in 1992, drie maanden voor zijn dood.

De Bezetenen (1871), roman van Dostojewski. Ik speelde bij Périmony de rol van de cynische meisjesverkrachter Nicolas Stavroguine (in theaterbewerking van Albert Camus uit 1959).

De drie zusters (1901), theaterstuk van Tsjechov - de productie van Peter Stein van de Schaubühne in Berlijn, met de decors van Karl-Ernst Herrmann (in 1988 op tournee in Parijs), heeft niet alleen op mij een diepe indruk gemaakt.

Doornroosje (1890), ballet van Marius Petipa op muziek van Pjotr Iljitsj Tsjaikovski, naar het sprookje van Charles Perrault, volgens Noureev 'het ballet van de balletten'. Ik ging met Gwendoline naar Noureevs prachtige productie met decors van Ezio Frigerio en kostuums van Franca Scuarciapino.

Don Juan, samen met *Faust* de grootste mythe van het westelijk theater, inspireerde meer dan driehonderd theaterstukken waarvan de meest bekende - de *Dom Juan* van Molière en *Don Giovanni* van Mozart - ook in het *Cabaret Don Juan* van de Compagnie Sans Famille voorkwamen.

Fantasio (1834), theaterstuk van Alfred de Musset. Voor mijn eerste optreden vertolkte ik Fantasio, Octave in *Les Caprices de Marianne* en Perdican in *On ne badine pas avec l'amour* - en ging helemaal op in deze jonge mannen van Musset, die meer in hun dromen dan in de werkelijkheid leven.

L'illusion Comique (1636), theaterstuk van Pierre Corneille, dat met de legendarische productie van Giorgio Strehler in Parijs in 1984 'herontdekt' werd (onvergetelijke decors van Ezio Frigerio).

Kiss of the Spider Woman (1976), roman in dialoogvorm van Manuel Puig. Jean-Michel en ik repeteerden de scène, die in een Argentijnse gevangenis speelt, in een voormalig treindepot achter de Bastille.

Die Lieder eines fahrenden Gesellen (1884), op de vier liederen van Gustav Mahler (text en muziek) choreografeerde Maurice Béjart in 1971 een ballet voor Rudolf Noureev en Paolo Bortoluzzi. Met het laatste lied eindigde de begrafenis van Rudolf in 1993.

De Mahabharata (1000 voor Christus tot 600 na Christus), Indische epos, die in een theaterbewerking van Jean-Claude Carrière in 1985 - na elf jaar voorbereiding - door Peter Brook geregisseerd werd (in een steengroeve tijdens het festival in Avignon en dan een jaar lang in de Bouffes du Nord in Parijs).

Nocturnes (1827-46), pianostukken van Chopin, bij 'romantici' zeer geliefd, o.m. speelde prins Louis ze voor het haardvuur (met de *Mondscheinsonate* van Beethoven).

De Meeuw (1896), theaterstuk van Tsjechov. In 2004 presenteerde de Berliner Schaubühne op het festival in Salzburg een productie die zo slecht was, dat zij wegens protesten van het publiek onderbroken moest worden.

Sextuor Banquet (1991), theaterstuk van Armando Llamas, speciaal voor onze Compagnie Sans Famille geschreven. Omdat de auteur niet op tijd klaar was, werd hij in een hotel in de hoerenbuurt opgesloten en iedere avond per afgeleverde pagina betaald.

Wesendonck-Lieder (1857/58), cyclus van vijf liederen van Richard Wagner op gedichten van Mathilde Wesendonck, aan wie hij de opera *Tristan und Isolde* opdroeg. Het eerste gedicht, *Der Engel*, schreef ik in mijn dagboek toen ik Aurian ontmoette (niet in het Nederlands vertaald).

Het Zwanenmeer (1895), ballet van Petipa op muziek en 'argument' (handeling) van Pjotr Iljitsj Tsjaikovski naar een gedicht van Poesjkin (en andere). Rudolf Noureev danste zijn lievelingsrol, Prins Siegfried, toen ik hem voor het eerst ontmoette, in een kostuum dat iemand anders had gedragen.